

POREZNI POPISI I OBRAČUNI DIKE U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI U XVI STOLJEĆU*

Ivan Kampuš

U XVI st. očuvani su porezni popisi Varaždinske županije od kojih se većina odnosi na razdoblje od 1553—1600. Sabor je odobravao iznos kraljevskog poreza, koji se ubirao od porezne jedinice dima, porte ili kuće, a u dokumentima se naziva dika, taksa, kontribucija ili riz.

Na osnovu tih popisa ubirala su se druga podavanja, određivala se kmet-ska tlaka, podavanja u žitaricama i broj vojnika. Zbog toga su popisi izvanredni izvor za poznavanje doprinosa Varaždinske županije, koji je zajedno s doprinosom ostalih županija u Slavoniji predstavljao osnovicu za organizaciju otpora protiv Turaka u čitavom XVI stoljeću. Štoviše, analiza podataka i njeni rezultati, prvenstveno iz poreznih popisa i obračuna Varaždinske županije, prilog su poznavanju poreznog sustava u Slavoniji u XVI stoljeću.

1

Na osnovu sačuvanih popisa Varaždinske županije, izrađen je pregled promjena poreznih jedinica prema kotarevima s tim da su kotarevi obilježeni rimskim brojevima od I—IV¹. U većini popisa porezna jedinica je porta ili fumus.² U pojedinim se selima zbog usitnjenosti posjeda javljaju dimovi ili porte različitih posjednika, a ponegdje su isti plemići upisani kao posjednici u nekoliko sela. Pojedina mjesta ili sela ubilježena su i u dva kotara, na pr., Biskupec je od 1543. kontinuirano prikazan u I kotaru³, a samo 1513. u II kotaru⁴; Gujanec je iskazan 1507. u I kotaru, a zajedno s Nedeljanecom 1553 i 1554. u II kotaru, ali su fumusi popisani u tim godinama bili spaljeni⁵; Lepoglava se javlja samo jednom u IV kotaru, a u svim ostalim popisima

* Rasprava je napisana na osnovu referata koji autor zbog bolesti nije održao na simpoziju »O 800-godišnjici grada Varaždina« (1981).

¹ Kotarevi se inače nazivaju po svojim plemićkim sucima. Radi pojednostavljenja postupka izostavljena su njihova imena i uvršteni rimski brojevi.

² Pregled sačuvanih popisa dike.

³ Tablica I A.

⁴ Tablica I B.

⁵ Tablica I A—B.

iskazana je u III kotaru⁶. Međutim, samo popisi onih mjesta u kojima ima veći broj poreznih jedinica javljaju se bez prekida u kotarevima Varaždinske županije. Tako u I kotaru Toplica i Bartolovec (Zenth Barthalam), u II kotaru Jurketinec, Marčan, Vinica, u III kotaru Lipovec, Oszterc, Trakošćan, Zajezda, Zelnica, u IV kotaru Čakovec, Koztel, Krapina, Tabor⁷. Ponegdje je u popisima upisano da su dimovi spaljeni odnosno oslobođeni od plaćanja, ili da dika nije ubrana.⁸

Najveći broj fumusa ili porta iskazan je u popisu iz 1543. Označimo li broj od 3716 fumusa za tu godinu indeksom 100, onda se broj dimova u prvoj polovini XVI st. kretao od 91,93% u 1507. do 87,10% u 1517. godini. Bitna promjena poreznih jedinica iskazana je u drugoj polovini XVI st. Za to razdoblje raspoložemo s 11 popisa, dok je za prvu polovinu XVI st. sačuvano samo 5 poreznih popisa. Kod tih 11 popisa možemo iz godine u godinu pratiti pad poreznih jedinica sve do 1596, kada je sastavljen zadnji popis fumusa ili porta u kojem je upisano samo 596 dimova odnosno 16,04% od najvećeg broja porta zabilježenog 1543. Nagli pad broja poreznih jedinica prisutan je već 1553. kad je popisano 41,38% dimova od broja dimova zabilježenog deset godina ranije. Od tada se taj broj neprekidno smanjuje. Godinu dana kasnije, 1554, iznosi 39,45% od broja dimova u 1543, zatim 30,73% u 1567, a neznatno se povećava 1570. na 1220 dimova ili 32,83% da bi u narednim godinama taj pad bio naročito izražen. Naime, broj dimova 1582. iznosi 1001 ili 26,94%, 1588. nabrojeno je 826,5 dimova ili 22,24%, a 1596. samo 596 dimova ili porta.⁹

Ako ukupni zbroj dimova 1543. u svakom kotaru označimo indeksom 100, onda je 1517. najveći broj fumusa u I kotaru ukupno 694,5 ili 94,62% od broja dimova 1543, a najmanji 1596. — samo 9,81% od broja u 1543. U II kotaru najveći broj fumusa je 1517: iznosi 668 i predstavlja 196,47% od broja fumusa 1543. Najmanji broj zabilježen je 1596. i iznosi 30,74% od broja iz 1543. U III kotaru najveći je broj iskazan 1517. i to 820 fumusa odnosno 96,47%, a najmanji je 1596. — svega 18,47% od broja fumusa 1543. U IV kotaru najveći je broj dimova iskazan 1507: 108,09% dimova, a najmanji 1596. kada je popisano samo 262,5 dimova ili 14,65% od broja 1543.¹⁰

⁶ Tablica I D—C.

⁷ Tablica I A—D.

⁸ Tablica I A—D.

⁹ Tablica I A—D.

¹⁰ Tablica I A—D. U 1517. broj dimova u Krapini iznosi 300, a u ostalim sačuvanim popisima do 1543. kreće se od 165 do 188. Već 1513. markiz Brandenburški bio je vlasnik Krapine. U popisu iz 1517. u trgovištu Krapina upisano je 40 dimova, a u provinciji još 260 dimova. Porezni razrez za Krapinu »gospodina grofa« (vjerojatno P. Keglevića) 1543. iznosio je 94 fl. na 188 dimova (AK, Popisi i obračuni, 107, 139). J. Adamček—I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI st. (Zagreb, 1976, dalje: AK, Popisi i obračuni, 108—112). Čini se da je povećan broj dimova ili porta 1517. rezultat dobrog rada popisivača. Osim spomenutog popisa za tu je godinu sačuvan još jedan popis s pustim i siromašnim selištima, ali je broj dimova u Krapini ostao isti.

Tražeci razloge naglom padu poreznih jedinica potrebno je utvrditi ih već u popisu 1553. gdje su te promjene nastale u usporedbi s onima iz 1543. Analizom kretanja poreznih jedinica u spomenuta dva popisa uočavamo da se porezne jedinice iz 1543. u nekim selima u I kotaru ne ponavljaju ni u jednom kasnijem popisu.¹¹ U znatnom broju pada broj fumusa na ostalim posjedima iz druge polovine XVI st. Karakterističan je slučaj grada Varaždina; 1543. popisano je u njemu 606 dimova, zatim se taj broj 1553. smanjuje na 197 fumusa, a u kasnijim se popisima fumusi za grad Varaždin ne iskazuju¹². Naime, zagrebačkom Gradecu i Varaždinu¹³ nije bilo pravo da se njegovi sta-

¹¹ U Ceperlincu, Stefancu, Otoku zabilježeno je 12 fumusa samo 1543, u Goričanu i Zbelvu 18, u Sračincu 6 (Tablica I A).

Fumus, porta ili sesija nazivi su za istu poreznu jedinicu u XVI st. God. 1507. u kotaru P. Imprića u Zagrebačkoj županiji iskazana je porta kao porezna jedinica, a u popisu Varaždinske županije ne spominje se porezna jedinica (AK, Popisi i obračuni, 19—23, 36—38). God. 1516. obračun dake u kraljevini Slavoniji iskazan je po portama (AK, Popisi i obračuni, 76—79). U popisu P. Imprića iz 1517. porezne jedinice iskazane su u fumusima i portama, a u Varaždinskoj županiji u fumusima; a to je ista porezna jedinica u toj godini koja se jednom iskazuje u dimovima, a drugi put u portama (AK, Popisi i obračuni, 82—89, 107). U popisu onih koji ne plaćaju porez 1507. u Varaždinskoj županiji opustošene porezne jedinice iskazane su u sesijama: »Plebanus de Toplica ... ibidem ... una sessio deserta ...«; item Welkowcz G. Perstecz deserte sunt due sessiones (AK, Popisi i obračuni, 38—42). Da je fumus, porta ili sesija ista porezna jedinica očito govori popis Zagrebačke županije iz 1517. Naime, jedinice su popisane po dimovima a ubilježeni su i pusti dimovi. Na kraju je zbroj iskazan u portama, a broj opustošenih dimova i onih koji pripadaju županijskim časnicima u selištima (AK, Popisi i obračuni, 82—89). God. 1554. dika se ubire od porta ili potpunih sesija, a u naslovnom dijelu popisa dake u Zagrebačkoj županiji iz 1568. navedeno je da je popis izrađen »computatis sessionibus integris, mediis, quartariisque et sextariis«, a sve su porezne jedinice iskazane u dimovima (AK, Popisi i obračuni, 418, 210—216). U poreznom popisu iz 1568. i 1570. I. Herkfi posjeduje 1 fumus, a 1576. je upisano da na 1 selištu drži slugu i oslobođen je od plaćanja poreza (AK, Popisi i obračuni, 220, 236, 292).

I o veličini sesije kao porezne jedinice raspoložemo nekim podacima. God. 1593. za plemiće jednoselce određena je veličina sesije na 17 jugera bez obzira na broj osoba koje na njoj stanuju. God. 1593. Sabor je za poravnanje dimova (rektifikaciju) odredio za Varaždinsku županiju viceprotonotara i podžupana, te M. Zvirčića da u skladu s odlukama zajedničkog sabora u Požunu »ut non ut antehac moris terram triginta duorum iugerum consideringo erat, fideliter in eadem dicatione procedent colonos respicientes« (F. Šišić, Acta comitialia ..., 1917, 295, 324 dalje: AC). U popisu dimova ili porta iz 1596. plemići iz Jalšovnika M. Bunić, T. Kovačić, Juraj, Toma i Jakob Jursetić imaju pola dima. Plemići iz Sebastianovca Juraj, Gašpar, Blaž, Sebastijan i udova Bartola Sebastijanića imaju također zajedno pola dima. God. 1598. isti plemići iz Jalšovnika imaju zajedno 25 jugera, oni u Sebastijanovcu 30 jugera, a s istim podacima nalazimo ih i u popisu iz 1600. (AK, Popisi i obračuni, 359, 531, 543, 564, 565).

¹² Tablica I A.

¹³ U popisu iz 1543. uz Varaždin je i ova bilješka: »non admisit se dicari est tamen illis data dica« (AK, Popisi i obračuni, 138).

novnici i građani upisuju u popise dike jednako kao kmetovi po fumusima ili portama.¹⁴ Nepojavljivanje Varaždina u kasnijim popisima upućuje na zaključak da taj grad nije više upisivan po dimovima kao ni Gradec,¹⁵ nego da su u popisima iskazivani samo dimovi njegovih kmetova.¹⁶

I u II kotaru dimovi su u ostalim godinama manji nego u popisu iz 1543. Najosjetljiviji je pad kod Zamlače gdje 1543. broj dimova iznosi 194, a 1553. 80. U kasnijim popisima situacija se nešto popravlja, pa je 1570. ubilježeno 196 dimova, a 1588. ponovo se opaža pad na 92 dima. Broj dimova u Zamlači i Nedeljancu 1543. iznosi 22 dima, a u popisu iz 1553. javlja se još samo 8 popaljenih dimova koji se u ostalim popisima više ne spominju.¹⁷ Slična situacija je u III i IV kotaru. Broj dimova u III kotaru u Beli pada od 100 u 1543. na 50 dimova 1553, u Lepoglavi od 86 na 25, u Loboru od 154 na 36, u Trakošćanu od 184 na 90. God. 1567. i 1568. broj se podigao na 120 dimova, ali 1588. iznosi 62,5, 1596. samo još 42,5 dima.¹⁸ Mnogo izraženiji pad dimova zabilježen je u IV kotaru. U Čakovcu je 1543. popisano 856 dimova, 1553. je broj dimova prepolovljen, 1566. ubilježeno je 240 dimova, a 1596. je preostalo još samo 76 dimova ili porta. Slično je i kod Kostela koji 1543. ima 300 dimova, a deset godina kasnije 105. U nekoliko popisa broj se kreće nešto iznad 50 dimova, a 1596. ubilježeno je 40 dimova. Broj dimova u Krapini pada od 188 u 1543. na 85 u 1553. Od 1576. do 1588. kreće se od 70 do 42 dima¹⁹, ali je u tim godinama uz Krapinu iskazan dio dimova od Kostela, a uz Kostel dio dimova od Krapine.²⁰

Pad poreznih jedinica osjetno je smanjio skromne prihode koji su se u Slavoniji ubirali od dike i takse. Da bi se ipak ubralo novaca, uglavnom za isplatu banskih vojnika, 1596. je na poreznu jedinicu razrezano 455 denara,

¹⁴ Usp. I. K a m p u š, Prilog poznavanju privrednog položaja zagrebačkog Gradeca u XVI st. na osnovu varoških računa prihoda i rashoda, Radovi FF, Odsjeka za povijest 6, 1968, 16.

¹⁵ Nakon 1555. Gradec nije više upisivan u popise dike (na i. mj., 16).

¹⁶ God. 1566. Varaždin je iskazan u popisu dike s 800 dimova, ali oni u zbroju dimova u njegovu kotaru nisu ubilježeni (AK, Popisi i obračuni, 198). U obračunu za ubrani kraljevski porez iz te godine unesena je taksa za zagrebački Gradec u iznosu od 600 fl. Zbog toga vjerojatno ni kod Varaždina nije iskazan broj dimova, nego zaduženje u forintama (AK, Popisi i obračuni, 199, 198).

¹⁷ Tablica I B. Do pada dimova dolazi ponekad i zato jer popisivač u novi popis upisuje pojedina sela koja u ranijim popisima nisu iskazivana. Tako su 1596. za Vinicu ubilježena 33 dima, a u Lipju i Korenjaku 13,5 dimova onih vlasnika koji su ranije bili ubilježeni samo u posjedima Vinice (AK, Popisi i obračuni, 359).

¹⁸ Tablica I C.

¹⁹ Tablica I D.

²⁰ U popisima dike u Kostelu od 1543. vlasnici su Keglevići, a u Krapini od 1553. L. Zekel. God. 1570. uz Keglevićev posjed Kostel javlja se i dio selišta iz krapinskih posjeda, a oni su upisani i u popisu 1576. Krapinski dio nije spomenut 1582. i 1583, a ponovo je u popisu iz 1588. i 1596. Međutim, 1570. uz Zekelov posjed u Krapini javljaju se i dimovi iz Kostela sve do popisa iz 1596. Tada se u Krapini uz Zekela javljaju i dimovi drugih vlasnika, ali se ne navode dimovi iz Kostela (AK, Popisi i obračuni, 140, 160, 289, 348, 356, 321, 330, 348, 356).

pa je porez trebao iznositi 2711 forinti i 80 den.²¹ Međutim, razrez poreza po jedinici bio je 364% veći od najvećeg razreza iskazanog 1570. od 125 den. po poreznoj jedinici.²² Porezni razrez u najvećem broju slučajeva iznosio je po fumusu ili porti 100 den, 1517. i 1543. 50 den,²³ a 1513. 60 den. — što je zabilježeno u sačuvanim poreznim popisima.²⁴ Međutim, iz saborskih odluka saznajemo i o drugim poreznim razrezima. Sabor je 1537. votirao 1 forint od posjeda, ali je posebno oporezovao svećenike: župnici s 2 ili 3 kapelana plaćaju 4 fl, s jednim ili nijednim 2 fl, rektori oltara i prebendari 1 forint, kapelani 1/2 forinte. Njihove su obaveze nešto povećane 1539, pa župnici s kapelanom plaćaju 2 fl. a oni s 3 kapelana čak 6 fl.²⁵ God. 1557. i 1562. odobren je 1 fl. od posjeda,²⁶ 1564. kralj Ferdinand obavještava Komoru da mu je za porez odobren 1 fl. a kralju Maksimilijanu kao dar 50 den.²⁷ God. 1568. odobreno je 10 den. za lucrum camerae. Naime, po saborskoj odluci ubirala se komorska dobit od potpunih posjeda ili sesija kada nije bilo dike.²⁸ Za 1569. i 1570. odobrena je svake godine dika od 125 den.²⁹

Međutim, porezni razrez iz 1596. od 455 den. po dimu ili porti predstavljao je prevelik teret za mali broj platiša.³⁰ Zbog toga je koncem XVI st. izvršena porezna reforma, pa je svaka kuća trebala platiti porez koji je po jedinici bio mnogo manji i 1598. iznosio 75 den. od kuće.³¹ Nova reforma nastojala je ukinuti ranije plemićke povlastice. U popisu iz 1598. iskazani su

²¹ AK, Popisi i obračuni, 261.

²² Pregled sačuvanih popisa dike.

²³ U svom pismu kraljevski komesar F. Batthyány obavještava uz ostalo T. Nádasdyja da je na Saboru u Slavoniji naložio da svaki koji može plati subsidij od 2 fl. Međutim, u poreznom popisu razrez iznosi 50 den. po dimu. Objašnjenje možemo naći u zaključku Sabora iz 1544. Naime, odobren je, doduše, subsidij od 2 fl. s ubiranjem u dva navrata. Od svake forinte će se 20 den isplatiti onome kome vladar zapovijedi, 5 den. protonotaru za privatne potrebe kraljevstva, a ostalih 75 den. banu koji za ubiranje ima vlastite ljude. I svećenici su morali uplatiti desetinu svojih prihoda namijenjenu za neke utvrde. Nije poznato koliko je ubrano i kako je novac utrošen. Slično se desilo i 1537. Ferdinand je obavijestio Sabor da je za dikatore imenovao I. Kastellanffyja i E. Bradača i naložio da se ubrani novac preda Kastellanffyju. No na Saboru je zaključeno da se Kastellanffyju preda samo polovina novca, a druga polovina blagajniku kraljevstva Bradaču (AK, Popisi i obračuni, 309, 320, 322; AC II, Zagreb 1915, 3, 46).

²⁴ Pregled sačuvanih popisa dike.

²⁵ AC II, 46.

²⁶ AC III, Zagreb 1916, 4, 5, 97.

²⁷ AC III, 109. Sabor je dopustio polovicu onog iznosa koji je poreznoj jedinici odobrio Ugarski sabor koristeći se starom povlasticom iz 1472. (Corpus juris Hungarici, Tyrnavyae 1751, 281).

²⁸ AC III, 275.

²⁹ AC III, 274.

³⁰ Pregled sačuvanih popisa dike.

³¹ God. 1598. iskazano je 6137 kuća, a 1600. 11957 kuća od kojih je trebalo ubrati 8967,75 fl. Slična situacija bila je i 1601. kad je od 12200 kuća trebalo ubrati 11456,20 fl. (AK, Popisi i obračuni, 558, 583, 588).

služitelji, a i kuće županijskih časnika.³² Doduše, na skupštini Varaždinske županije održanoj 1598. u Krapini staleži su zabranili da se dika ubire od županijskih časnika, jer da nitko od njih ne bi ostao u javnom poslu ako bi ih se primoravalo na plaćanje poreza.³³ Pozivajući se na stare slobode i običaje, Sabor je 1598. odredio da se ne izvrši razrez poreza na posjedima podžupana, plemićkih sudaca, notara i njihovih zamjenika³⁴. Međutim, vladar nije, kako se čini, uvažio ovaj zahtjev, a Ugarska komora, koja je postupala

³² Extractus contributionis regiae in comitatu Warasdiensi anni 1598. i Status dicæ comitatus Varasdiensis una cum restantiis ab anno 1582. (AK, Popisi i obračuni, 557, 558, 587, 588). Uz Extractus contributionis za 6137 kuća pridodan je ovaj obračun:

od pojedinih kuća ubrano 50 den.	fl. 3068 den. 50
zemaljski gospodari od vlastitog novca 25 den za svaku kuću	fl. 1534 den. 25
od plemića jednoselaca za 316 jugera od jugera 15 den.	fl. 47 den. 40
ukupno	fl. 4650 den. 15

Tako je vjerojatno trebalo naplatiti porez (AK, Popisi i obračuni, 558), ali obračun podnesen Komori bio je drugačiji (Tablica III B).

³³ AK, Popisi i obračuni, 479. Iste godine donijeli su sličnu odluku staleži skupljeni na zasjedanju Zagrebačke i Križevačke županije (AK, Popisi i obračuni, 370).

³⁴ AC IV, 376. I dikator je u »Extractus contributionis regiae« iz Varaždinske županije, iskazujući 332 kuće županijskih časnika, upisao da su od poreza oslobođeni (AK, Popisi i obračuni, 557). No vladareva želja da se ukinu sve porezne povlastice opaža se i u ranijim dokumentima. U veljači 1566. nadvojvoda Karlo nalaže Ugarskoj komori da se moraju oporezovati posjedi županijskih časnika i da su njihove plaće limitirane odlukama Ugarskog sabora iz 1550. I Komora zahtijeva u svojim pismima dikatorima da nitko ne može biti oprošten od plaćanja poreza. Kralj Maksimilijan 1566. nalaže podžupanima i plemićkim sucima da plaćaju diku sa svojih posjeda i da se zadovolje plaćom koju će im dikator isplatiti. Komora 1568. savjetuje vladaru neka ukine povlastice za oprost od poreza i da one koji su uživali potpuni oprost oslobodi najviše od plaćanja polovine poreza. Uvažavajući njihove prijedloge vladar je u pismu Saboru od 28. ožujka 1568. obvezao stanovništvo preko Kupe i Križevačku županiju na plaćanje polovine poreza, a posjede časnika na cijeli porez. No Sabor se oštro suprotstavljao tim zahtjevima. Već u veljači 1568. staleži su istakli da su Križevačka županija i prekoupki posjedi toliko pretrpjeli da su nesposobni za plaćanje poreza, a istakli su i zahtjev da časnici uživaju također oprost jer ne dobivaju druge nagrade za učinjene usluge. U posebnoj adresi upućenoj vladaru, nadvojvodi Karlu i Bečkoj dvorskoj komori Sabor upozorava kako je stanovništvo prinuđeno pred Turcima bježati u šume i na otoke i kako će od toga nastati pogibelj za Štajersku i Kranjsku (AC, III, 134, 148, 145, 434, 435). U ožujku 1574. Komora ponovo pokreće pitanje oslobođenja od plaćanja poreza. Ona se tuži vladaru da županijski časnici ne dopuštaju ubiranje dike ni na založenim posjedima, pa zbog toga svake godine dolazi do velikog smanjivanja prihoda od dike. Te osobe, ističe Komora, imaju plaću iz prihoda dike, pa se čini nedostojnim da primaju plaću i zadržavaju diku. Predlažu vladaru da zatraži od Sabora ukidanje tih starih običaja (AC III, 402, 403).

po njegovim nalogima, davala je takva uputstva i dikatorima.³⁵ Komora nastoji povećati prihode od poreza ne samo ukidanjem raznih povlastica nego i takvom organizacijom popisivanja da u popisima budu detaljno uneseni svi posjedi, te da se dozvoljeni porez ubere na vrijeme i bez zaostataka. Zbog toga je pažljivo pratila rad dikatora, davala im opširne upute, predlagala za dikatore ljude koji su stekli njezino povjerenje. U takvom radu Komora je dolazila u sukob sa staležima, jer su njihovi kmetovi bili opterećeni ne samo novčanim davanjima nego i obavljanjem tlake za održavanje tvrđava na granici prema Turcima, doprinosom u hrani i ispunjavanjem vojnih obaveza.

Na početku 70-ih godina XVI st. došlo je do težih nesporazuma, jer staleži nisu prihvaćali ni vladareve naredbe o popisivanju poreznih jedinica. U rujnu 1570. nadvojvoda Karlo piše J. Draškoviću i F. Frankopanu Slunjskom da su od njih imenovani dikatori izvršili popisivanje ne po selima nego sumarno po distriktima i zbog toga je kod popisa nastao velik manjak. Šalje im komesare kojima treba pružiti pomoć da popišu i razrežu diku. Izvještaj komesara Komora je u studenom poslala nadvojvodi Karlu.³⁶

U veljači 1571. Komora se tuži vladaru da novi popis dimova nije izvršen prema običaju Ugarskog kraljevstva. Dimovi su ubilježeni sumarno po distriktima, na veliku štetu vladara i države, pa se iz takvog popisa njihov broj ne može utvrditi. Po starom i lošem običaju, ističe Komora, dikatori nisu to obavili pregledom trgovišta i sela, nego samo upitom od službenika tvrđava koliko njihovi posjedi imaju seljaka. Komora je obavijestila vladara da je nadvojvoda Karlo poslao u Slavoniju komesare I. Zermegha i I. Ankereitera »ad cognoscendum rei certitudinem«, a ban i neki odličnici nastojali su, navodno, spriječiti njihov posao malovrijednim dokazima.³⁷ Već u ožujku Maksimilijan piše banovima da se u ponovnom pregledu njegovim komesarima nisu htjeli pridružiti podban i plemićki suci i da su izjavili da diku neće popisati po portama, nego po distriktima. Kralj nalaže da se dopusti komesarima da pregledaju i popišu sva sela i da im pri tome pomognu suci i podban.³⁸ Međutim, na zasjedanju Sabora u travnju 1571. staleži se tuže da je Komora poslala svoje komesare na novu reviziju porta. Mole vladara da ne dopusti da ih se novim pregledom optereti, jer su dikatori koje je Komora poslala uči-

³⁵ Postupak oko dimnice potpuno je drugačiji. Sabor raspolaže tim novcem, izabire popisivače i ubirače dimnice kao i one kojima će se predati obračuni novca ubranog od dimnice.

³⁶ AC III, 300, 304, 305.

³⁷ AC III, 313. Komora obavještava, također, vladara da su komesari izvijestili kako je F. Tahy na javnom mjestu rekao da samo Zagrebački kaptol ima oko 2000 seljaka, a na njihovim posjedima oporezovano je samo 200 porta. Rečeno je, također, da se na posjedima Kaptola i pokojnog P. Erdedija može popisati toliko porta koliko je sada popisano u čitavom kraljevstvu (AC, III, 313).

³⁸ AC III, 315.

nili popis uz pomoć prisežnika i plemićkih sudaca.³⁹ U maju iste godine Komora se tuži na staleže zbog velike prevare i smanjivanja poreznih jedinica i ističe da tome služe i lažne zakletve seoskih sudaca, a tako se postupa ne samo u Slavoniji nego i u Ugarskoj. Vijećnici Komore obavještavaju vladara da je na prošlom Saboru u Požunu zaključeno da se u kraljevstvu obavi novi popis porta. Iako Slavonija ovisi o odredbama Ugarskog kraljevstva, dikatori- ma koje su banovi imenovali nije bilo dopušteno obaviti novi popis porta, a u postojećem popisu ustanovljen je velik manjak.⁴⁰

Spor vladara, Komore i hrvatskih staleža oko popisivanja poreznih jedinica nije, čini se, završen u skladu s kraljevim željama. U sačuvanom dokumentu od 20. ožujka 1572. vladar ističe da staleži nisu dopustili provođenje ispravne konumeracije, a dikatori su popisali porte prema izvještaju podžupana bez pregleda posjeda. Ova tvrdoglavost staleža, kaže on, protivna je javnim odredbama kraljevstva i brojnim njegovim nalogima kojima je izričito određeno kako treba popis obaviti. Odlučno mu nije po volji, naglašava vladar, jer je obaviješten da je samo u kraju koji se prostire između Save i Kupe tolik broj kmetova koliki je oporezovan i nabrojen u čitavoj Slavoniji.⁴¹ Tražeći ispravno popisivanje poreznih jedinica vladar ističe da mu se nitko više ne smije nekažnjeno protiviti i da mu bude dopušteno da nakon završetka popisa u pojedinim županijama odredi provjeru koja će utvrditi da li je popis ispravno obavljen.

Međutim, čini se, da takvo kraljevo mišljenje nije Saboru poslano. Naime, u pismu Komori od 13. maja 1572. vladar traži njeno mišljenje o novoj konumeraciji i posebnu obavijest o tome što smatraju da treba učiniti u Slavoniji koja u prošlim godinama nije dopustila pravedan popis porta.⁴² Ni u odlukama Sabora od 2. lipnja 1572. nema spomena o takvoj kraljevoj poslanici⁴³, a na takav zaključak upućuje i konumeracija porta u Slavoniji iz 1572.⁴⁴

Usporedba popisa poreznih jedinica (kuća) iz 1598. s onim iz 1600. pokazuje da je popisivač imao kao predložak popis iz 1598, ali iskazani brojevi kuća nisu uvijek u oba popisa isti. Kod brojnih sela I kotara upisan je isti broj kuća u oba popisa. No u popisu iz 1600. zajednički je iskazano više sela

³⁹ AC III, 320. Potvrđujući zaključke Hrvatsko-slavonskog sabora od 5. travnja 1571. kralj piše da je sve prihvatio »excepto quod novam connumerationem vos admittere oportuisset neque in hoc publicae constitutioni proxime celebrate diete Posoniensi contraire, quam tamen et ipsam nunc in suspenso relinquimus ad aliam usque dicam, que posthac primitus decernetur (AC III, 326).

⁴⁰ AC III, 326.

⁴¹ Vladar ističe također »rem hanc in maximam diceae ac subsidii decreti diminutionem summumque majestatis suae fisci detrimentum vergere« (AC III, 343).

⁴² AC III, 342, 245.

⁴³ AC III, 345—348.

⁴⁴ Odgovarajući 1572. na kraljev upit o konumeraciji porta u Slavoniji, Komora šalje vladaru pismo dikatora i obavještava ga: »nimirum eum procedere in connumeratione nec esse alios qui ad oculatam revisionem villarum non admitterent« (AC III, 357).

koja su u popisu iz 1598. ubilježena pojedinačno.⁴⁵ Ako g. 1598. označimo indeksom 100, onda je 1600. u I kotaru broj kuća iznosio 101,31%, najmanje ih je bilo u IV kotaru, svega 78,01%, a 1600. u čitavoj županiji bilo je 598 kuća ili 90,26% manje nego u popisu 1598.⁴⁶ Smanjivanje broja kuća 1600. vezano je, čini se, uz pojavu kuge. Sabor je, naime, 1599. utvrdio da su zbog kuge koja je počela harati mnoge seljačke kuće puste i nalaže podžupanima i plemićkim sucima da to marljivo istraže i jave dikatorima »ut desolata defalcentur«.⁴⁷ Iako se u ostalim kotarevima vidi da je popisivač radio na osnovu popisa iz 1598. u regist iz 1600. je upisan manji broj sela nego što ih je bilo 1598. God. 1598. u I kotaru su 23 popisne jedinice⁴⁸, u II 48, u III 99, u IV 103, a 1600. u I kotaru ih je 20, u II 19, u III 28 i u IV 36.⁴⁹ Ponegdje su u istom selu ili mjestu velike razlike u broju kuća. Vinicza ima 1598. ubilježeno 118 kuća a 1600. 729 kuća.⁵⁰ God. 1600. u Trakošćanu i Kamenici iskazane su 324 kuće,⁵¹ a 1598. pojedinačno su nabrojena sva sela i trgovište Kamenica koja pripadaju Trakošćanu i porušenom kastrumu Kamenici.⁵² Slično je i u IV kotaru gdje je 1600. iskazano u Čakovcu 212 kuća⁵³, a u popisu iz 1598. upisana su sva sela, mjesta i kurije u sklopu tog kastruma i posjeda Tome i Petra Erdedyja.⁵⁴ Kuće onih koje su trebale biti oslobođene poreza u popisu su posebno iskazane. U I kotaru čine 6,38% svih poreznih jedinica, u drugom 3,74%, u III 12,03%, u IV 9,20%⁵⁵ iskazanih jedinica. Međutim, u popisu iz 1600. nisu posebno iskazane kuće onih koji obavljaju javne službe što se može uočiti u I kotaru u broju kuća u selima Semovcu, Jalžabetu (Zenth Ersebeth), u II kotaru u selima Buđislavcu, Čalincu, Čresnjevu, u III kotaru u selima Brezova Gorica, Gothalovcu, a u IV u selima Gregorovcu, Spičkovini.⁵⁶ To pokazuje da dikator kod popisa iz 1600. nije uzeo u obzir odluku Sabora iz 1598. o oslobođenju županijskih časnika od plaćanja poreza, kao što je to urađeno u popisu iz 1598.

U poreznom popisu iz 1598. prvi put su poimence navedeni porezni obveznici.⁵⁷ Taj teret nose kmetovi i inkvilini⁵⁸, a s obzirom na svoj broj mno-

⁴⁵ Tablica 2 A.

⁴⁶ Tablica 2 A—D.

⁴⁷ AC IV, 395.

⁴⁸ Pod popisnom jedinicom podrazumijevamo sela, trgovišta ili kastrume koji su iskazani u poreznom popisu, a porezne jedinice obuhvaćaju kuće i u ranijim popisima dimove ili porte.

⁴⁹ Tablica 2 A—D.

⁵⁰ Tablica 2 B.

⁵¹ Tablica 2 C.

⁵² Adamček—Kampuš, n. dj., 512—517.

⁵³ Tablica 2 D.

⁵⁴ AK, Popisi i obračuni, 479—486.

⁵⁵ Pregled poreznih obveznika.

⁵⁶ Tablica 2 A—D.

⁵⁷ Pregled poreznih obveznika.

⁵⁸ Budući da su 1592. Turci nemilosrdno pljačkali u Hrvatskoj, pred njima su pobjegli brojni seljaci da spase goli život. Kad se stanje smirilo, naročito nakon velike kršćanske pobjede kod Siska, brojni prebjeci su se vratili na svoja ognjišta.

go manje služitelji, predijalci i građani. U popis su unesena imena i prezimena svih obveznika s oznakom kojoj grupi stanovništva pripadaju, a na kraju svake stranice popisa sumarno su iskazane pojedine grupe i ukupni broj kuća. Kod županijskih časnika iskazan je samo broj kuća.⁵⁹ U svim kotarevima Varaždinske županije najbrojniji su koloni. Njihov broj u I kotaru iznosi 473 ili 51,58% poreznih obveznika, u III kotaru 909 ili 61,79%, u IV kotaru 1240 ili 49,05% obveznika. Na drugom mjestu su inkvilini. U I kotaru je popisano 377 ili 41,11% od broja poreznih obveznika u tom kotaru, u III 308 ili 20,94%, u IV 870 ili 34,41%. U IV kotaru je i najveći broj inkvilina u odnosu na kolone i iznosi 70,16% od broja kolona, a najmanji je broj u II kotaru — svega 27,64% od broja kolona u tom kotaru. Broj služitelja je malen: u I i II kotaru 12, u III 64, a najviše ih je u IV kotaru, 69 ili 2,73% od broja poreznih obveznika u tom kotaru. U I kotaru nema predijalaca, u II je samo jedan, a 30 ili 1,19% od broja obveznika u IV je kotaru. U I kotaru nema ni stanovnika trgovišta ili građana, u II ih je 35 ili 2,87%, a najviše ih je u IV kotaru gdje čine 4,19% od broja poreznih obveznika. Slična je i slika poreznih obveznika u čitavoj županiji u kojoj su, dakako, najbrojniji koloni koji čine 3512 odnosno 57,23% od ukupnog broja poreznih obveznika, zatim 1801 inkvilin ili 29,35%, građana tek 2,74%, služitelja 2,36%, a kolona i inkvilina u vlasništvu županijskih časnika 7,63% od ukupnog broja poreznih obveznika.⁶⁰ Kolona ima, dakle, dvostruki broj od inkvilina, a zajednički čine osnovnu masu stanovništva u Varaždinskoj županiji.

Porezna reforma najviše je pogodila najsiromašnije među kmetovima i inkvilinima. U ranijim razrezima porez se odmjeravao i plaćao na osnovu veličine kmetskog posjeda, pa su seljaci slabijeg imovnog stanja plaćali male iznose ili su čak kao siromašni bili od plaćanja oslobođeni. Razrez iz 1598. nametnuo je svakoj seljačkoj kući 50 denara poreza, a dikator je unosio u popis ime i prezime svakog poreznog obveznika upisujući da li je kolon, inkvilin, služitelj, građanin itd. Kada ime i prezime nije mogao utvrditi, upisao je samo da kuća ima stanovnika ili da je pokrivena slamom.⁶¹

Po prvi put su u popisu iz 1598. uneseni točni podaci za jednoselce. Od 67 plemića jednoselaca, njih 10 ili 14,93% posjeduje 50 jugera u II kotaru, 37 ili 55,22% 167 jugera u III kotaru, a 20 ili 29,85% 93 jugera u IV kotaru. U I kotaru jednoselci nemaju zemlje.⁶²

Svojom odlukom od 26. VIII 1598. Sabor je dopustio da se popišu samo oni koji su se vratili do 1596. i da plate diku. A za one koji su se vratili 1597. i 1598. — »partim extrema paupertate cum laborent, partim etiam habitationibus careant« — da se kod vladara nastoji »ut hac in parte clementem rationem eorundem habeat, qua gratia visa ut et plures redeant« (AC IV, 385).

⁵⁹ Iskazana su 22 časnika ne samo iz Varaždinske nego i iz Zagrebačke i Križevačke županije (AK, Popisi i obračuni 479—557).

⁶⁰ Pregled poreznih obveznika.

⁶¹ U Iwancu je upisano »duae domus stramine oclusae«, »domus inhabitatores habentes non naminatos« (AK, Popisi, 517, 518—520).

⁶² Pregled poreznih obveznika.

Broj jednoselaca i njihovih posjeda u jugerima u popisu iz 1598.

Broj jugera	1	1 1/2	2	2 1/2	3	4	5	6	8	9
Broj vlasnika	2	1	8	1	8 ¹	2 ²	35	2	3 ³	5

¹ jedan od vlasnika G. Jamreković, zamjenik plemićkog suca, oslobođen je dike

² u jednom slučaju zajednički su upisana 2 vlasnika

³ jedan od vlasnika V. Mihalinski, zamjenik plemićkog suca, oslobođen je od plaćanja dike

Veličina posjeda jednoselaca kreće se od jednog do 9 jugera, a takav posjed drži 5 vlasnika odnosno 7,46% od ukupnog broja jednoselaca. Najviše vlasnika, 35 ili 52,24%, posjeduje 5 jugera, jedan ima 1 1/2 jugera, jedan 2 1/2 jugera, 8 ili 11,9% po 3 jugera, a isti broj po 2 jugera obradivih površina. Većina ovih osiromašenih plemića sami obrađuju zemlju, jer nemaju kmetova, a mnogima te male parcele nisu osnova ni za najosnovnije životne potrebe.⁶³ Razrez poreza po jugeru iznosio je 15 den, jer oni obavljaju i vojnu službu.

2

Proces smanjivanja dimova u Varaždinskoj županiji uočljiv je i na osnovu drugih pokazatelja. Na 3416 dimova u popisu iz 1507. bio je 91 posjednik.

Kretanje dimova i posjednika 1507.

broj dimova	broj vlasnika	%	ukupno	%
do 3 dima	31	}	34,07	
do 5 dimova	14		15,38	
do 10 "	14		15,38	
do 15 "	7		7,69	
do 20 "	3	}	3,30	69
do 30 "	5		5,49	
do 50 "	4	}	4,40	
do 100 "	6		6,59	
do 150 "	4	}	4,40	15
do 200 "	—		—	
iznad 200 dimova	1	}	1,10	
iznad 300 "	2		2,20	
	91		91	

⁶³ Broj jednoselaca i njihovih posjeda u jugerima (str. 50, 51, 76).

Najbrojniji su bili posjednici do 20 dimova, njih 69 ili 75,82% od ukupnog broja posjednika. U drugoj grupi od 20 do 100 dimova bilo je 15 posjednika, a u grupi iznad 100 dimova 7 posjednika ili 7,69%. U prvoj grupi najbrojniji su bili posjednici do 3 dima, zatim po brojnosti dolazi 14 posjednika do 5 dimova i isti broj od 5 do 10 dimova. U drugoj grupi najbrojniji su oni od 50 do 100 dimova, njih 6, dok su u trećoj grupi najbrojniji oni od 100 do 150 dimova, njih 4 ili 4,40% svih posjednika. Od ukupnog broja poreznih jedinica 290 dimova ili 8,49% u vlasništvu je crkve ili župnika,⁶⁴ a dimove posjeduju također fratri iz Varaždina i Lepoglave, te Zagrebački kaptol.⁶⁵

God. 1543. ubilježena su 94 posjednika, ali je taj broj zapravo veći, jer treba uzeti u obzir da je u nekim slučajevima upisano više od jednog posjednika.

Kretanje dimova i posjednika 1543.

broj dimova	broj vlasnika	%	ukupno	%
do 3 dima ¹	25	26,60		
do 5 dimova ²	20	21,28		
do 10 dimova ³	19	20,21		
do 15 "	5	5,32		
do 20 dimova ⁴	7	7,45	76	80,85
do 30 "	5	5,32		
do 50 "	2	2,13		
do 100 "	2	2,13	9	9,57
do 150 "	2	2,13		
do 200 "	4	4,26		
iznad 200 dimova	—	—		
iznad 300 "	3	3,19	9	9,57
	94		94	

¹ u jednom slučaju više nego jedan vlasnik

² u dva slučaja više od 1 vlasnika

³ u tri slučaja više od 1 vlasnika

⁴ u dva slučaja više nego 1 vlasnik

⁶⁴ 1 dim	9 župnika (9 dimova)
2 dima	2 župnika (4 dima)
3 dima	4 župnika (12 dimova)
4 dima	2 župnika (8 dimova)
6 dimova	1 župnik (6 dimova)
14 dimova	1 župnik (14 dimova)

53 dima 19 župnika

⁶⁵ AK, Popisi i obračuni, 36—38.

U prvoj grupi najbrojniji su posjednici do 3 dima njih 25 ili 26,60% svih posjednika. U drugoj grupi najbrojniji su 5 posjednika koji imaju iznad 20 do 30 dimova. U trećoj grupi 4 posjednika imaju iznad 150 do 200 dimova⁶⁶, a 3 posjednika imaju iznad 300 dimova. Usitnjavanje posjeda očito pokazuje popis iz 1570. Broj od 130 vlasnika mnogo je veći, jer je u 25 slučajeva upisano više od 1 vlasnika.

Kretanje dimova i posjednika 1570.

broj dimova ili porta	broj vlasnika	%	ukupno	%
do 3 dima ¹	94	72,30		
do 5 dimova ²	10	7,69		
do 10 dimova ³	2	1,53		
do 15 "	4	3,07		
do 20 "	5	3,84	115	88,46
do 30 "	7	5,38		
do 50 "	3	2,30		
do 100 " ⁴	3	2,30	13	10,00
do 150 "	1	0,76		
do 200 "	—	—		
iznad 200 dimova	1	0,76	2	1,45
	130		130	

¹ u jednom slučaju više nego jedan vlasnik

² u dva slučaja više nego jedan vlasnik

³ u jednom slučaju više nego jedan vlasnik

⁴ u jednom slučaju više nego jedan vlasnik

Dok je 1543. bilo ukupno 94 vlasnika, u popisu iz 1570. 94 vlasnika imaju posjed do 3 dima. Ta slika usitnjavanja posjeda još je jasnija ako uzmemo u obzir da su u toj kategoriji od 3 dima 22 vlasnika imala samo 1/2 dima, a među njima je u 5 slučajeva upisan više nego 1 vlasnik, zatim 36 vlasnika posjeduje po 1 dim, a u 10 slučajeva upisan je više nego 1 vlasnik. S posjedom od 1 1/2 dima upisano je 15 vlasnika, a među njima je u 3 slučajeva upisan više nego 1 vlasnik.

Od 13 posjednika u drugoj grupi iz 1570. najbrojniji su oni koji imaju posjede od 20 do 30 dimova, a u trećoj grupi nalaze se samo 2 posjednika ili 1,45% svih posjednika iz 1570.

Na 596 upisanih dimova 1596. upisan je 171 vlasnik.

⁶⁶ Zagrebački biskup posjeduje u Varaždinskoj županiji 124 dima, a B. Alapi, Erdedyjeva udovica, 230 dimova (AK, Popisi i obračuni, 234—237).

Kretanje dimova i vlasnika 1596.

broj dimova ili porta	broj vlasnika	%	ukupno	%
do 3 dima ¹	142	83,04		
do 5 dimova ²	8	4,68		
do 10 " ³	8	4,68		
do 15 "	1	0,58		
do 20 "	4	2,34	163	95,32
do 30 " ⁴	3	1,75		
do 50 " ⁵	3	1,75		
do 100 "	2	1,17	8	4,68
	171		171	

¹ u 73 slučaja više nego 1 vlasnik

² u 1 slučaju " " "

³ u 2 slučaja " " "

⁴ u 1 slučaju " " "

⁵ u 1 slučaju " " "

Najveći broj posjednika, njih 163, nalazi se u prvoj grupi, a u drugoj grupi je samo 8 posjednika ili 4,68% svih posjednika. Do 3 dima ima 142 vlasnika, ali njih 76 ili 53,52% od tog broja posjeduje samo 1/2 dima,⁶⁷ a među njima je u 48 slučajeva upisan više nego 1 vlasnik. U toj najvećoj grupi najbrojniji su oni koji posjeduju od 1/6 do 1/4 selišta. Međutim, 1 dim posjeduje 37 vlasnika, a u 19 slučajeva je upisan više nego 1 vlasnik. Slika posjednika do 3 dima izgleda ovako:

dimovi	broj vlasnika	postotak
1/2 dima ¹	76	53,52%
1 dim ²	37	26,06%
1 1/2 dim ³	13	9,15%
2 dima ⁴	7	4,93%
2 1/2 dima ⁵	9	6,34%

¹ u 48 slučajeva više nego jedan vlasnik

² u 19 slučajeva " " " "

³ u 3 slučaja " " " "

⁴ u 2 slučaja " " " "

⁵ u 1 slučaju " " " "

⁶⁷ Na pol dima na posjedu Martinci upisana su 4 vlasnika, na posjedu iste veličine u Martincima i Gubaševu 6 vlasnika, a u Sebastianovcu 5 vlasnika (AK, Popisi i obračuni, 357, 359).

U drugoj grupi od 20 do 100 dimova upisano je samo 8 posjednika ili 4,68% od ukupnog broja. U to su vrijeme J. Rattkay s 59 dimova i obitelj Keglević s 53 dima najveći porezni obveznici u Varaždinskoj županiji⁶⁸.

Nakon porezne reforme iz 1598. osjetno se povećao broj poreznih jedinica a za poreznu osnovu uzeta je kuća umjesto dima ili porte. U popisu su iskazana 234 posjednika, ali se često pojavljuju suvlasnici i to braća i sestre, nasljednici i neki pojedinci koji zajednički posjeduju kmetove i inkviline, pa se njihov broj ne može u svakom slučaju točno odrediti. Među njima ima i 30 žena, a od toga 20 udovica.

U popisu iz 1598. najveća je grupa onih koji posjeduju do 20 kuća, njih 180 ili 76,92%. U toj prvoj grupi 59 vlasnika ili 32,78% posjeduje do 3 kuće, iznad 5 do 10 kuća ima 57 vlasnika ili 31,67%. U drugoj grupi iznad 30 do 100 kuća ubilježeno je 39 vlasnika ili 16,67% svih vlasnika, a među njima su najbrojniji posjednici iznad 20 do 30 kuća; oni čine 38,46% vlasnika u drugoj grupi. U trećoj grupi posjednika iznad 100 kuća nalazi se samo 15 vlasnika⁶⁹ ili 6,41% od ukupnog broja posjednika⁷⁰. Najbrojniji među njima su oni koji imaju posjed iznad 150 do 250 kuća.

God. 1600. iskazano je 209 posjednika odnosno 89,32% od broja vlasnika u popisu iz 1598. U grupi do 20 kuća bilo je 165 posjednika ili 78,95%, u grupi iznad 20 do 100 kuća 30 posjednika ili 14,35%, a u grupi iznad 100 kuća 14 posjednika ili 6,70% svih vlasnika u županiji. U prvoj grupi najbrojniji su posjednici do 3 kuće, njih 58⁷¹ ili 35,15% od broja vlasnika u toj grupi. U drugoj grupi najbrojniji su posjednici iznad 20 do 30 kuća, njih 12 ili 40% vlasnika u toj grupi. U trećoj grupi 14 vlasnika čini tek 6,70% svih posjednika u toj grupi, 5 vlasnika ima posjede od 100 do 150 kuća, a isti broj od 150 do 250 kuća.⁷² No tek usporedbom popisa iz 1598. i 1600. s brojem vlasnika i veličinama posjeda u ranijim poreznim popisima uočavamo naglo usitnjavanje posjeda koje je u Varaždinskoj županiji naročito izraženo u drugoj polovini XVI stoljeća⁷³.

Opći pad svih posjeda i smanjivanje poreznih jedinica posljedica je ponajprije turskih ratova i pljačke.⁷⁴ Na saborskom zasjedanju održanom u

⁶⁸ AK, Popisi i obračuni 356—361. Među tim posjednicima 21 je imao samo 1 kuću (to jest jednog kolona ili inkvilina), 20 njih 2 kuće, a tek 18 posjednika 3 kuće.

⁶⁹ Najveći posjednici u Varaždinskoj županiji bili su Keglevići s 277 kuća, Draškovići s 551 kućom podložnika, fratri iz Lepoglave 198 kuća, Zagrebački kaptol 101 kuću. Grad Varaždin imao je u svojim selima 172 podložničke kuće i to 130 kolona, 40 inkvilina, 1 služitelja i 1 zarobnika, parohija 23 kuće, gradska ubožnica 14 kuća, učitelj 3 kuće. (AK, Popisi i obračuni, 479—550).

⁷⁰ Pregled poreznih jedinica i njihovih vlasnika 1598. i 1600.

⁷¹ U 9 slučajeva bio je upisan više nego 1 vlasnik.

⁷² Pregled poreznih jedinica.

⁷³ Kretanje dimova i vlasnika u Varaždinskoj županiji 1543, 1570, 1596.

⁷⁴ A. Turzo piše 1536. o provalama Turaka u Slavoniju i moli pomoć: »... subditi autem maiestatis vestre sunt omnino tot deprecacionibus et calamitatibus usque adeo exhausti, ut vix se sustentare possint, dicam autem presens, etsi prestetur ad tantas necessitates profecto non est suffectura, in qua etiam passim multe

aprilu 1586. staleži upozoravaju da su njihovi posjedi od Turaka toliko smanjeni »ut iam ultra tria millia portarum per universas reliquias regni dicari non possunt, prisces sew foelicibus temporibus unicus comitatus Crisiensis usque ad duodecim millia portarum per dicatores regio commode dicari potuit [...]»⁷⁵ Zbog neredovite isplate plaća i slabe opskrbe, i vojnici najmljeni za borbu protiv Turaka namirivali su svoje potrebe otimačinom od seljaka.⁷⁶ To njihovo nasilno ponašanje najbolje pokazuje tužba Sabora iz 1593. »To je bilo vrijeme kad je bosanski paša okrutno i nemilosrdno pustošio, spalio na granici 26 tvrđava i kaštela, odveo u ropstvo 35 tisuća ljudi. A kraljevi vojnici, ono preostalo od neprijatelja, ostatke kraljevstva, neprijateljski pustoše, otimaju sve vrste žita, vina i ostalu hranu, razvlače oružje i namještaj, kolju stoku, ruše kuće i druge zgrade s ogradama vrtova, vrše ranjavanja, pokolje, ubojstva, provaljuju u plemićke kurije, a onima koji žele sijati oduzimaju sjeme, muževima i ženama odnose odjeću iz škrinja ili skidajući je sa samih tijela i nanose nam ostale nepravde i neizbrojive štete.«⁷⁷

Slične postupke vojnika nalazimo i u narednim godinama. Staleži se 1597. žale na generala Slavonske krajine i njegove vojnike koji su između sebe podijelili sela i posjede u blizini Varaždina i ne prestaju s nasiljem.⁷⁸

Na tom je području bila prisutna i veoma izražena seljačka migracija. Naime, čestim odlascima na javne radove kmetovi su bili toliko opterećeni

dificultates occurrunt, propterea quod allegant universi certis condicionibus hanc dicam maiestati vestre fuisse oblatam, que in effectum deducte non essent. (E. Laszowski, Monumenta habsburgica... MH II, III, 1916, 1917; MH II, 305). U listopadu 1552. Zrinski javlja namjesniku Kranjske da su Turci opustošili čitavo varaždinsko polje do Vinice. I prilikom primirja 1569. koje pogranične čete ne poštuju Turci danju i noću pljačkaju i odvlače narod (MH III 437, AC III, 97).

⁷⁵ AC IV, 120.

⁷⁶ Kroz čitavo XVI st. vojnici su pljačkali one koje su trebali braniti od Turaka. God. 1537. staleži traže od vladara »iam tandem faciat cessare in regno sue maiestatis direptiones tam per militares, quam per alios potentes«. Žena protonotara I. Rawena moli 1539. kraljeva komesara Kastellanffyja da je obavijesti kada će prolaziti španjolski vojnici, jer njezini seljaci gotovo ništa ne rade ni za nju ni za sebe i neprekidno su u bijegu. God. 1562. staleži se tuže da vojnici generalnog kapetana, zvani »janjičari«, pljačkaju u kućama i kurijama plemića i u domovima seljaka odnoseći hranu i odjeću. Mole vladara da zapovijedi generalnom kapetanu neka svoje janjičare »a tali oppressura fidelium suae maiestatis [...] et in continua fuga existencium et trepidantium coercere deberet, ne videantur ab eis opprimi a quibus defensari deberent«. God. 1568. osnovano je Povjereništvo za ispitivanje šteta od vojnika, a u uputama poslanicima za zajednički Sabor staleži ponavljaju svoj zahtjev da kralj naredi kapetanima da drže vojnike na uzdi. Zbog svih tih nevolja koje su seljaci trpjeli od vojnika i Turaka nije prestajao njihov bijeg iz pograničnih krajeva koji je 1559. bio masovan (AC II, 86, MH II, 426; AC III, 94, 95, 436, 53).

⁷⁷ AC IV, 285.

⁷⁸ Nabrojivši sve te nepravde staleži ističu teški položaj seljaka koji trpe i od turskog nasilja »tako da im osim života i polugolog tijela gotovo ništa nije preostalo«. Kao začetnika tom zlu spominju nekog potkapetana T. Nádasyja (AC IV, 285).

da nisu dospjeli raditi na svojim poljima i vinogradima niti na imanjima svojih zemaljskih gospodara. Pritisnuti mnogobrojnim obavezama, a u stalnom strahu od Turaka i najamničkih četa koje su trebale braniti zemlju, mnogi kmetovi su napuštali svoja sela tražeći kod plemića u susjedstvu Hrvatske⁷⁹ sigurnije sklonište i bolje uvjete života za sebe i svoje obitelji.

Porezne jedinice se smanjuju zbog povremene gladi i kuge,⁸⁰ a zbog pogibije seljaka i njihova odvlačenja u ropstvo posjedi ostaju pusti.⁸¹ Porezni prihodi se smanjuju jer mnogi plemići nastoje izbjeći plaćanje poreza,⁸² dikatori se ne drže uputstava prilikom sastavljanja poreznih popisa i iskazuju manji broj dimova ili porta. A kod ubiranja poreza mnogi nastoje sačuvati stare povlastice o oslobođenju od plaćanja, ostaju dužni porez koji se naknadno teško utjeruje ili čak sami ubiru diku od svojih kmetova.

Posjedi se smanjuju i na taj način da se dijele među braćom i⁸³ sestrama, a i putem prodaje.⁸⁴ U nekim slučajevima braća dijele posjede na kojima nema seljaka i postaju plemići jednoselci,⁸⁵ a neki posjedi ostaju pusti zbog

⁷⁹ Staleži se 1584. obraćaju nadvojvodi Karlu i govoreći o toj preopterećenosti seljaka tlakom ističu da »derelictis sedibus ipsorum propriis ad diversas partes orbis, utpote Hungariam, Austriam, Moraviam, Stiriam et Carniolam et alio quotannis turmatim emigrare coguntur«, te traži da im se u njihovu poslu pruži pomoć iz tvrđava u Štajerskoj i Kranjskoj (AC IV, 120, 121). Usp. I. Kampuš, Javni tereti hrvatskih seljaka u razdoblju seljačke bune, Radovi Instituta za hrvatsku povijest 5, 1973, 87—89; K. Kučerová, Migration des paysans croates au XVIe siècle et leur contribution a l'économie de l'Europe centrale, Rapport, co-rapports, communication tchécoslovaque pour le IVe Congrès de L'Association internationale d'études du sud-est européen, L'Institut de l'Histoire tchécoslovaque et mondiale de l'Académie Tchécoslovaque des Sciences, Prague 1979, 172—176.

⁸⁰ AK, Popisi i obračuni, 202, 218.

⁸¹ AK, Popisi i obračuni, 38—42, 108—112, 139, 332.

⁸² Na saborskim zasjedanjima donose se odluke o ubiranju dugova ne samo od dike nego i od dimnice ili haramijskih novaca (dimnica i pecuniae haramiales su ista daća). Sabor je za plaćanje haramija dopuštao veće iznose (2 fl.) nego za samu dimnicu. Staleži često zaključuju da podžupan i plemićki suci zaplijene imanja takvih dužnika i da ih natjeraju da plate dugove. Staleži su nailazili na mnogo veći otpor nekih magnata prilikom ubiranja novaca za haramije nego prilikom ubiranja dike. Protiv takvih oni pokušavaju dobiti i vladarevu podršku. (AC IV, 192; AC IV, 105, 106, 120, 123, 156, 170, 180, 189, 190, 192).

⁸³ Posjed kastruma Kostel imao je 1554. 96 dimova. God. 1566. podijeljen je među braćom te Matija i Petar imaju 38 dimova a Simon Keglević 23 dima (AK, Popisi i obračuni, 171, 193).

⁸⁴ God. 1566. posjedi kastruma Vinice (130 dimova) u vlasništvu su I. Gywlaya. God. 1568. njegova udovica posjeduje 30 dimova, a 100 dimova B. Thuróczi s braćom. God. 1583. njegovi nasljednici imaju samo 5 porta. Glavni vlasnik je N. Istvánffy sa sestrom (100 p.), P. Pethew sa sestrom (11 p.), udova Zelle (5 p.) i I. Keczer (5 p.). Novi vlasnici javljaju se 1588. Promjenu vlasništva uočavamo i u drugim slučajevima (AK, Popisi i obračuni, 196, 220, 332, 333, 351, 358, 359).

⁸⁵ Gaspar s braćom podijelio je svoj posjed i svi su bili jednoselci »quia nullum colonum habent« (AK, Popisi i obračuni, 194).

međusobnih plemićkih obračuna⁸⁶, a i seljaci napuštaju zemlju i odlaze na posjede drugih plemića radi povoljnijih uvjeta života. Ponajviše se smanjuje krupni posjed. Naime, da bi u pomanjkanju novca ispunili svoje obaveze u čestim ratovima protiv Turaka, pojedini velikaši plaćaju zemljom vojničke i ostale usluge nižeg plemstva. U popisu iz 1598. Toma Erdedy se javlja zajedno s 19 svojih familijara⁸⁷ u županatima Sengaj, Plivsiak, Kraliovczi, a Petar Erdedy s 18 familijara u županatima Štefković, Petrić i Golob.⁸⁸ I Mihajlo Zekell ima 9 familijara koji posjeduju od 2 do 15 kmetova.⁸⁹

3

Realizaciju poreza ubranog od dike pokazuju obračuni koje je Ugarska komora kontrolirala i odobravala i nakon izbora Habsburgovaca za ugarsko-hrvatske vladare. Od 1553. sačuvano je 17 obračuna Varaždinske županije u kojima je iskazan utrošak novaca od dike, a za ranije razdoblje raspoložemo samo fragmentarnim podacima. Iz 1512. raspoložemo samo sumarnim pregledom obračuna poreza za čitavu Slavoniju u kojoj je bio 25171 dim. Porez je ubran od 15138 dimova u iznosu od 11.404 forinte. Za Varaždinsku županiju poznato je samo da na posjedima kastruma Chasarwara nije ubrano 500 dimova, da Varaždin nije platio za 210 dimova i da ništa nije ubrano sa posjeda markiza Brandenburškog, Franje Berislavića i Benedikta Ratkaja.⁹⁰ U obračunu iz 1513. u Varaždinskoj županiji iskazano je 3637 dimova.⁹¹ No sa-

⁸⁶ AK, Popisi i obračuni, 222. Keglevići su 1566. opljačkali posjede braće Puhakocija koji su ostali pusti (AK, Popisi i obračuni, 194). Na tužbu pojedinih velikaša da kmetovi zbog ubiranja ratnog poreza i neprekidnog ratovanja bježe na posjede J. Zrinskog u Međimurje u Zaladsku županiju, Sabor je 1595. donio odluku o njihovu vraćanju na osnovu zaključaka o odbjeglih kmetovima i ondje predviđenim kaznama. Odluka se odnosi i na sve familijare Zrinskog, a postupak vode plemićki suci one županije iz koje je kmet pobjegao. Slične upute staleži su dali izabranim delegatima za zajednički Sabor u Požunu, God. 1596. Sabor je, također, zaključio da traži povratak kmetova sa posjeda onih što su lažnim obećanjima zadržavali prebjegce koji su se htjeli vratiti na svoje stare posjede (AC IV, 325, 337, 357).

⁸⁷ God. 1598. upisano je da su servitori-plemići T. Erdedyja na posjedima Samobora dobili zemlju »ratione militarium servitorum« (AK, Popisi i obračuni, 406).

⁸⁸ Familijari T. Erdedyja posjeduju od 2 do 14 kmetova, a P. Erdedyja od 1 do 16 kmetova.

⁸⁹ AK, Popisi i obračuni, IV, 479—486, 500, 501.

⁹⁰ AK, Popisi i obračuni, 53.

⁹¹ Najviše poreza nije ubrano na posjedima Čakovec 991 dim, od markiza Brandenburškog 653 dima, od L. Gjulaja 215 dimova. Porez nije ubran s 329 dimova županijskih časnika. God. 1513. popisano je 3137 dimova, relaksirano 106, a oslobođeno 165 dimova županijskih časnika. God. 1507. od plaćanja dike bili su oslobođeni inkvilini, pastiri, čuvari šuma, siromasi, zanatlije. Među siromahe ubrojeni su oni koji nisu imali stvari veće vrijednosti od 3 fl., a samo na imanju kastruma Kostel upisan je 31 siromah od kojih je 7 bilo udovica. Od plaćanja su bili oslobođeni stražari i najamni vojnici (AK, Popisi i obračuni 75, 68—70, 38—42).

mo od 953 dima ili 26,20% svih dimova ubrano je 571,80 fl. a od 2659 dimova ili 73,11% porez nije naplaćen.⁹²

exacti fumi	953	26,20%	571,80 fl.-
rectificati fumi	25	0,69%	15 fl.
inexacti fumi	2659	73,11%	1595,40 fl.

God. 1516. dikator B. Bathyány podnio je obračun o diki u iznosu od 75 den. po porti, u kojem je osim krajeva preko Kupe popisano u kraljevini Slavoniji 25046 porta.⁹³ Iz popisa se ne vidi koliko je porta popisano u Varaždinskoj županiji. Nesređene prilike koje u to vrijeme vladaju u ugarsko-hrvatskoj državi dolaze najviše do izražaja u samovolji i postupcima velikaša. Markiz Brandenburški ubrao je 879 fl. na svojim posjedima i onima varaždinskih građana. B. Ratthkay i T. Pethew zadržali su 175,25 fl. Podžupan varaždinske županije B. Thwroc, povrh svoje plaće, ubrao je diku na posjedima svojim i svojih familijara u iznosu od 285 fl, a zbog nemara podžupana i plemićkih sudaca nije ubran porez sa 1391 porte. Ni plemići jednoselci nisu dopustili da im se razreže dika i, dakako, nisu ni platili⁹⁴ kontribuciju.⁹⁵

Već u studenom 1526. pristaše Ivana Zapolje ubiru subsidij u Hrvatskoj.⁹⁶ Štoviše, na njihovu Saboru održanom 1529. u Križevcima zabranjuje se bilo kome da plaća porez ljudima češkoga kralja, tj. Ferdinandu I.⁹⁶ U sukobima zapoljevaca i Ferdinandovih pristaša pustoše se plemićki posjedi. U siječnju 1530. L. Pekry je javio Ferdinandu da su ljudi biskupa Šimuna oplijenili njegove pristaše koji nisu htjeli platiti daću vojvodi Ivanu,⁹⁸ ali i Pekry je u dva navrata utjerao porez od 1 forinte.⁹⁹ Prilikom utanačenja primirja u taboru kod Dišnika odlučeno je da plemići mogu platiti Pekryju dobrovoljno porez od 50 den s time da se nikoga ne može primorati na plaćanje, a najmanje pljenidbom dobara.¹⁰⁰ I ban Karlović je u lipnju 1531. obavijestio

⁹² AK, Popisi i obračuni, 75.

⁹³ God. 1513. u Križevačkoj, Virovitičkoj, Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji popisano je 25989 fumusa, a 1516. 25046 porta. Ti podaci očito govore da se radi o istim poreznim jedinicama (AK, Popisi i obračuni, 75, 76).

⁹⁴ AK, Popisi i obračuni 76—79.

⁹⁵ U popisu iz 1517. iskazana su 283 pusta dima ili selišta (AK, Popisi i obračuni, 108—112).

⁹⁶ MH I, Zagreb 1914, 27, 28.

⁹⁷ MH I, 193.

⁹⁸ U maju je biskup Erdedy oplijenio dobra I. Ernustha iz Čakovca »po turskom običaju«. U lipnju se on tuži Katzianeru da su sela i posjede zagrebačke crkve i njegova brata spalili Nijemci iz Zagrebačkog Gradeca i L. Pekry (MH I, 319; AC I, 1912, 244).

⁹⁹ MH I, 377.

¹⁰⁰ AC I, 264.

Katzianera da su staleži na Saboru u Varaždinu obećali diku Batthyányju, Pekryju i njemu po 1 fl. od dima prema starom popisu i da je do sada ubrano 600 fl., a od toga je 200 fl. plaćeno poslanicima za troškove.¹⁰¹

God. 1533. sačuvan je prvi porezni popis u vrijeme Ferdinandova vladanja. Dika je iznosila 1 fl. a ubirao ju je Ivan Kastellanfy,¹⁰² ali samo od kraljevih pristaša. U popisu nije ubilježena porezna jedinica,¹⁰³ nego je iznos u forintama zabilježen uz posjed svakog feudalca. U kotaru N. Fodoroczyja ubrano je 275 fl. S najvećim iznosom od 70 fl. oporezovan je Lohor, a s najmanjim od 1 fl. neki J. Perhant za koga nije upisano gdje mu se posjed nalazi. Trakošćan Gyulaya upisan je bez iznosa. Kotar L. Puha-koczyja oporezovan je sa 712 fl., najviše Čakovec gospode Sthwembergera sa 325 fl., a Rathkayev Tabor sa 115 fl. Nekolicina plemića trebali su platiti po 1 fl.,¹⁰⁴ a razrez u čitavoj županiji iznosio je samo 987 forinti.¹⁰⁵

Pišući slavonskim staležima u maju 1537. Ferdinand je istakao da je prošlo više od 4 godine kako od poreza ništa nije dobio, te zahtijeva 200 den. od svakog kmeta s time da se u roku od 15 dana novac preda dikatoru Kastellanfiju. Staleži su za 1536. i 1537. odredili diku, ali je pojedinci nisu platili.¹⁰⁶ U prosincu 1537. kralj šalje dikatore P. Bornemisu i P. Pelsela, a svojim komesarima nalaže da nastoje kako bi se na Saboru odredilo ubiranje zaostale dika.¹⁰⁷ No stanje se nije promijenilo ni 1538. Ban Keglević traži novac od vladara, jer mnogi ne dopuštaju da se popišu porezne jedinice, a neki koji su to dopustili neće platiti porez. U maju javlja vladaru da ne može podmiriti vojnike ni iz dika ni iz tridesetine, jer prije nego što je konumeracija izvršena, ističe Keglević, dobar je dio zemlje propao, a nakon popisa i prije nego što se ubere također dio propadne. Kad se neki dijelovi popišu, Turci ih opustoše, a seljake ubiju ili odvedu u ropstvo.¹⁰⁸

¹⁰¹ Ban Karlović nabraja i neke velikaše koji nisu ništa platili (AC I, 285, 286).

¹⁰² U junu 1533. kralj Ferdinand je Kastellanffyja postavio za popisivača i ubirača ratne daće (MH II, 144).

¹⁰³ AK, Popisi i obračuni, 135—136.

¹⁰⁴ AK, Popisi i obračuni, 138—140, 143.

¹⁰⁵ Još u rujnu 1533. Ferdinand piše Kegleviću da ima nekih koji neće od svojih posjeda platiti diku i nalaže mu da mora ubirati »per omnia oportuna remedia et gravamina«. Među takvima bio je i P. Rattkay koji se žali vladaru da je optužen da neće platiti porez dikatoru i izjavljuje da su njegovi posjedi u Slavoniji zbog raznih ratova suviše osiromašeni i opustošeni.

U listopadu iste godine kraljevski upravitelji prihoda pozivaju Kastellanffyja da položi račun o ubranim porezima (MH II, 164, 169, 176).

¹⁰⁶ Ferdinand piše 1537. G. Ernusthu da mu ne može darovati diku od njegovih posjeda iz prošle i ove godine i nalaže mu da je što brže isplati Ugarskoj komori. U drugom pismu vladar mu je oprostio 350 fl., a ostatak je trebao platiti P. Bornemisi. Ni tada Ernusth nije platio, pa mu kralj u srpnju ponovo nalaže da diku od njegovih dobara doznači »ad manus presencium ostesoris« (MH II, 342, 354, 327).

¹⁰⁷ AC II, 126, 127.

¹⁰⁸ AC II, 192, 212.

U veljaĀi 1539. Ferdinand nalaųe dikatorima i ubiraĀima buduće slavonske dike da iz poreza Varaždinske ųupanije prije svih isplata doznaĀe KegleviĀu 1000 forinti. Vladař se obvezuje banu i njegovim nasljednicima da Āe im isplatiti duųnu svotu od 20.000 forinti.¹⁰⁹ Sljedeće godine neki plemiĀi su sami ubirali porez od seljaka i trořili na svoje potrebe, pa Ferdinand o tome obavjeřtava KegleviĀa i traųi da se on pobrine oko ubiranja dike.¹¹⁰

U popisu iz 1543. iskazano je zaduųenje za sve posjede u forintima, a ukupni razrez za Varaždinsku ųupaniju iznosio je tada 1858 fl. odnosno 50 fl. po dimu. Međutim, obraĀun nije bio sastavljen, pa se ne moųe utvrditi koliko je u toj godini ubrano novaca od dike. Iz zajedniĀkog iskaza trořkova za sve ųupanije na Varaždinsku otpada izdatak od 153,67 fl.¹¹¹ ili 8,45% ukupnoga poreznog razreza.¹¹² U lipnju 1549. Ferdinand nalaųe Ugarskoj komori da se pobrine oko realizacije ratne pomoći koju je u oųujku na zasjedanju u Kriųevcima votirao Slavonski sabor. Komora traųi od bana da uloųi svoj ugled i uĀini sve da se dikatori bez oklijevanja upute na popis i ubiranje odobrene dike.¹¹³

Od 1553. do 1555. dikator u Slavoniji bio je Ambroz Gregorijanec.¹¹⁴ Prema saborskom zakljuĀku od prosinca 1554, plemiĀki sudac bio je duųan, ako nakon popisa poreznih jedinica u njegovu kotaru doĀe do turskog pljaĀkanja, kuge ili paleųa, da s dva plemiĀa »comprobet oculatque fide doceat«, a njegovu izvjeřtaju dikator mora vjerovati i u popisu poravnati takve posjede.¹¹⁵ Do 1565.¹¹⁶ nema nikakvih novĀanih podataka¹¹⁷ osim naloga kra-

¹⁰⁹ AC II, 249, 250.

¹¹⁰ AC II, 300.

¹¹¹ Grad Varaųdin moli 1543. kralja da ne dopusti ubirati od njih raspisani porez. Grad ima jedva 250 kuća, »simulcum cum illis que in suburbio civitatis iam semel per Thurcas combusti et depopulati morantur«, a od njih ban Zrinski traųi 350 fl. (MH III, 159).

¹¹² Dikatoru je isplaćeno 100 fl. plaće i 11,67 fl. trořkova boravka na zasjedanjima Sabora u Kriųevcima i Varaųdinu. Isplaćena su i 4 plemiĀka suca, pa ųupanu 12 fl. a ubiraĀu poreza za 2 mjeseca 6 fl. (AK, Popisi i obraĀuni, 143).

¹¹³ AC II, 358, 359.

¹¹⁴ AK, Popisi i obraĀuni, 162, 164.

¹¹⁵ AC II, 418, 419.

¹¹⁶ Staleųi su 1562. odredili i ubiranje novca za pokrivanje pograniĀnih utvrđa. Obavjeřtavaju vladara da su od ubiraĀa tih novaca primili obraĀune, a restancije su pohranjene kod podbana. Oni koji novac u tu svrhu joř nisu dali moraju platiti podbanu i njegovu Āovjeku koga on odredi. Kralj zahtijeva 1564. od Komore da ga obavijesti koliko je poreza ubrano, a 1565. joj nalaųe da se zaloųi za ubiranje po Saboru odobrene dike, jer je porez već trebao biti sakupljen (AC III, 93, 111, 114, 115). Do kraja 1564. dikator nije ubrao ni kraljevski dar. Iz dike odobrene 1563. Ferdinand je i iz Varaždinske ųupanije prepustio ZagrebaĀkom kaptolu porez njegovih kmetova za izgradnju Siska (AC III, 106, 107).

¹¹⁷ Ugarska komora nalaųe u kolovozu 1565. slavonskim dikatorima da iz dike i takse kraljevskih gradova isplate banu P. Erdedyju 4000 forinti.

lja Ugarskoj komori da se banu P. Erdediju odobri u ime plaće 775 njegovih porta od dike razrezane 1559. i bilješke da je dikator Ivan iz Varaždina ostao po obračunu dužan 10,50 fl.¹¹⁸

Obračun za 1566. u Varaždinskoj, Križevačkoj i Zagrebačkoj županiji podnio je Ivan Petričević,¹¹⁹ a 1567. Laurencije Palfi ubirao je diku u iznosu od 1 forinte, no on nije podnio ispravan obračun, pa je u rujnu na Saboru zaključeno da iz posjeda Laurencijeva sina S. Palfija i njegova brata »regno plenaria satisfactio impendatur«.¹²⁰ Popis poreznih jedinica obavio je 1568. I. Forčić i na kraju poreznog popisa¹²¹ uvrstio svoj obračun. God. 1570. Komora je predlagala banovima nove dikatore a naročito je istakla Forčića, koji je dobro opravdao svoje ranije obračune i nije ostavio nikakvih zaostataka.¹²²

U kolovozu 1568. kralj je od Komore zatražio izvještaj o iznosu ubrane dike koju je bio odredio za vojničke plaće i obavijestio je da prema mišljenju banova postojeći novac dostaje za tromjesečne plaće, te mole da se izvrši isplata. Komora je odgovorila da je popis počeo kasno i da nema podataka od dikatora koliko je ubrano i koliko je kod njih ostalo. Ona obavještava vladara da je dika narasla na 1933,50 fl. i da Varaždin mora platiti 800 fl., jer mu je taksa smanjena za 200 fl. Međutim, u obračunu iz 1566. dikator je iskazao samo 1166,50 fl.,¹²³ jer novac od Varaždina vjerojatno nije ipak ubran.¹²⁴

¹¹⁸ Iz pisma Ugarske komore upućenog slavonskom dikatoru razabiremo da porezni ostaci iz ranijih godina nisu bili ubrani. Komora traži da on tom ubiranju posveti najveću brigu. Na njezin prijedlog nadvojvoda Karlo nalaže banu Erdediju da se pobrine oko što bržeg utjerivanja mnogih zaostataka dike (AC III, 129, 138, 139).

¹¹⁹ Komora piše 1566. kralju da su od zagrebačkog biskupa zatražili da izabere marljive i vjerne ljude za ubiranje dike, jer oni ne poznaju plemiće u Slavoniji. Piše također biskupu i banu J. Draškoviću da raniji dikatori nisu podnijeli izvještaje o administraciji dike (AC III, 140, 142).

¹²⁰ U siječnju 1568. Komora piše banovima da je vladar odlučio da se dika i taksa ne iskoristi za njih, nego da se njima doznači. Oni ističu da su ranijih godina banovi isplaćivani ne od dike nego od vladara putem njegovih ratnih blagajnika (AC III, 163).

¹²¹ AK, Popisi i obračuni, 221.

¹²² AC III, 281.

¹²³ Tablica 3A. Komora predlaže 1569. Maksimilijanu da smanji taksu Varaždina i podržava njegovu molbu upućenu vladaru protiv službenika L. Zekela, jer su Dravu odvrnuli od prijašnjeg rječišta na veliku štetu njihovih polja. Obavještava, također, da su Varaždinci 1568. platili 700 forinti takse i da sada mogu platiti mnogo manje. Međutim, iz dikatorova obračuna se vidi da je grad 1568. platio 800 fl. (AC III, 265; AK, Popisi i obračuni, 221).

¹²⁴ U kolovozu 1568. Maksimilijan javlja Komori da je poslao ratne blagajnike F. de Geru i A. Schnäterla da isplate banske vojnike iz dike i takse, iz tridesetine i suknom. Traži da Komora u njegovo ime naloži dikatorima da predaju sav skupljeni novac od poreza za isplatu vojnika i da što prije uберu zaostatke, da bi se za tu svrhu mogli upotrijebiti, Komora obavještava dikatore o dolasku ratnih blagajnika i nalaže im da predaju sav novac od poreza i prime kvije-

Obračun za 1569, 1570. i 1571. podnio je M. Urnoci prema popisu dimova pokojnog dikatora S. Drenocija.¹²⁵ Međutim, iz podataka o »Zaostacima u Varaždinskoj županiji od 1564. do 1588.« saznajemo da je kod udovice i nasljednika Drenocijevih ostalo 57,50 fl., a tu svotu Komora nije uspjela utjerati.¹²⁶

God. 1572. bilo je poteškoća i s isplatom kraljeva dara. Komora upućuje dikatora Urnocija da u razgovoru s banom, podbanom i ostalim plemićima istakne da su ga oni sami vladaru dobrovoljno ponudili, te kad taj dar plaćaju kmetovi koji su turski podložnici, pravedno je da ga u potpunosti plate i stanovnici kraljevstva Slavonije koji su dosada u sigurnome. No staleži nisu bili spremni da saslušaju bilo kakva uvjeravanja, nego su platili samo polovicu kraljeva dara. Na pritužbu dikatora Komora mu savjetuje neka to primi uz svečani prosvjed, jer se njihovoj volji ne može protiviti.¹²⁷

Varaždinska županija se brinula i o tome da dikator koji na njezinom teritoriju popisuje i ubire diku ima i sam ondje posjede; zato nije dopustila Urnociju da u županiji obavi porezni popis. U žalbi upućenoj vladaru u ožujku 1573. da županija nema pravednih razloga na temelju kojih može zabraniti popisivanje dikatoru, osim ako se boji da će se povećati broj porta, jer se u ostalim županijama u kojima je Urnoci dikator povećao broj poreznih jedinica, Komora je zamolila vladara da naloži županiji neka dopusti konumeraciju i bez odgađanja plati sa svih posjeda prošlogodišnju diku i kraljevski dar. Maksimilijan je doduše u ožujku naložio banu Draškoviću da se pobrine za ubiranje dike, a sličan dopis uputio je i Varaždinskoj županiji, no on je uz to pisao i Komori da se pobrine za prigodnog dikatora jer predloženi nema nasljednih posjeda u županiji.

Još jednom je Komora u travnju bez uspjeha naložila Varaždinskoj županiji da ne pravi poteškoća Urnociju, ali je već idući mjesec zatražila od bana da joj za slavenskog dikatora predloži podesnu osobu. Komora, dakle, nije uspjela ni uz pomoć vladareva autoriteta nametnuti županiji svoju volju,

tancije koje će priložiti obračunu. U veljači 1569. vladar pita Komoru koliko se može sakupiti novaca od dike i kada za isplatu banskih vojnika kojima se već 9 mjeseci duguje plaća. Komora naprotiv smatra da se od zaostataka ne može sakupiti neka veća svota novaca. To potvrđuju i dikatorovi obračuni u kojima su za 1568. i 1569. iskazani mali neubrani zaostaci poreza (AC III, 222, 225, 235, 238—239; Tablica 3A).

¹²⁵ AK, Popisi i obračuni, 242, 243. Nadvojvoda Karlo naložio je županijama, a pismo je dostavljeno dikatorima, da zaostatke prvog ubiranja i porez iz drugog ubiranja obave bez oklijevanja. Obavještavajući o tome bana Komora ga je molila da kod županija požuri podmirenje dike koja je namijenjena za isplatu njegovih vojnika (AC III, 297).

¹²⁶ AK, Popisi i obračuni 353. U vrijeme dikatora Drenoczyja 1569. nije ubrano 165,62 1/2 fl. od oslobođenih plaćanja poreza, 1570. ista svota od oslobođenih, te 43,50 fl. s drugih posjeda. Nema podataka da su navedeni zaostaci utjerani, ali su još 1588. bili evidentirani (AK, Popisi i obračuni, 353, 354).

¹²⁷ AC III, 365, 382.

pa je Žigmund Palffy izabran za novog dikatora. Komora mu piše već u lipnju da novac od dike spremi za isplatu banskih vojnika osim kraljevskog dara koji ostaje netaknut a treba ga dostaviti Komori.¹²⁸ U maju 1574. imenovala je Jurja Puneka za dikatora u Varaždinskoj županiji i razriješila Palffyja. Saopćila mu je da će novi dikator od njega zatražiti instrukcije o popisivanju jer mu ih oni u tako kratko vrijeme ne mogu poslati. Međutim, iz istih razloga zbog kojih je županija odbila Urnocija nije prihvatila ni Puneka, a za dikatora je izabrala Kristofora Vragovića i uz njega plemićkog prisežnika I. Zabokija. Na Saboru koji je u maju zasjedao u Zagrebu, spomenu te su ove promjene u Varaždinskoj županiji, a staleži su po volji Komore za dikatora u Zagrebačkoj i Križevačkoj županiji izabrali Urnocija i o tome pismeno obavijestili Komoru koja se morala pomiriti s novim izborom Varaždinske županije. Već u lipnju Komora piše Vragoviću da je dikator Palffy bio optužen kod vladara jer nije ispravno proveo popis porta pa je nanio veliku štetu, i zahtijeva od njega da on pažljivije provede novu konumeraciju.¹²⁹ Tako je Komora novom dikatoru dala do znanja da vodi računa o vladarevim i njezinim naložima, a ne o interesima plemića Varaždinske županije.

Vragović je dugi niz godina bio dikator u Varaždinskoj županiji, a Komori je podnio obračune za 1574—1579, 1582—1584. i 1588.¹³⁰ Obračuni za 1574, 1575. i 1578. na žalost nisu sačuvani¹³¹, a 1580. i 1581. nije bilo dike. Od Vragovića Komora nije ništa potraživala, jer su primici u njegovim obračunima odgovarali izdacima,¹³² osim 1578. kad je ostao dug od 400 fl. koji nije bio utjeran ni 1588.¹³³ Za 1596. obračun je podnio J. Fodoroczy, za 1598. I. Gregoroczy, a još 1611. Komori nisu bili dostavljeni obračuni za 1593—1595, 1597, 1599. i 1600.¹³⁴

Popise i obračune dikatori su dostavljali Komori uglavnom na vrijeme. Vragović je svoj popis i obračun iz 1576. dostavio 31. VIII 1577, za 1578. dostavio je 19. III 1579., a onaj iz 1579. već 23. II 1580. Međutim, popis iz 1575. dostavljen je Komori tek 20. III 1578, a s većim zakašnjenjem popis i obračun iz 1584.¹³⁵ Kod nekih obračuna nema datuma kad su Komori podneseni. Obračun za 1569. Urnoci je dostavio tek 24. III 1572, a u onim za 1570. i 1571. datum nije upisao.¹³⁶

¹²⁸ AC III, 373, 375, 376, 379, 383, 384.

¹²⁹ AC III, 409, 414, 416.

¹³⁰ AK, Popisi i obračuni, 293, 295, 310, 586, 587. Vragović je i 1593. izabran za dikatora kad je Sabor odlučio da se izvrši novi popis porta i da se od porte u dva navrata plati po 3 fl. No ti popisi i obračuni nisu sačuvani (AC IV, 294, 295).

¹³¹ AK, Popisi i obračuni, 337.

¹³² U obračunu iz 1582. iskazan je ostatak od 82 fl. koji nije bio namiren do 1584. (AK, Popisi i obračuni, 354).

¹³³ AK, Popisi i obračuni, na 1. mj.

¹³⁵ AK, Popisi i obračuni, 337, 586—588.

¹³⁵ AK, Popisi i obračuni, 337, 586—588.

¹³⁶ AK, Popisi i obračuni, 225, 242—243.

Za 1553. sačuvan je obračun A. Gregorijanca za polovinu kraljevskog poreza u Slavoniji,¹³⁷ a za 1555. obračun drugog dijela poreza od 50 den. u Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji.¹³⁸ Za 1553. Gregorijanec je ostao dužan 13 fl, za 1554. 229,70 fl.,¹³⁹ a za 1555. god. 231,20 fl., pa je njegov dug iznosio 473,90 fl. On je i 1557. bio ubirač poreza u Zagrebačkoj i Varaždinskoj županiji, a računovođa Komore je utvrdio da je on te godine popisao 3871 dim. Vladar je polovinu te svote dao za utvrđivanje pograničnih utvrda u Slavoniji, a za ostatak od 1935,50 fl. dikator nije podnio obračun.¹⁴⁰ I Mihajlo Kerečeni, dikator u Slavoniji, ostao je 1559. dužan 650 fl. U prosincu 1568. Maksimilijan nalaže Ugarskoj komori da pozove dikatore neka predaju obračun o ubranoj diki.¹⁴¹

U popisivanju poreznih jedinica dikatori su se oslanjali na pomoć seoskih sudaca, koji su za te usluge bili oslobođeni plaćanja poreza sa svojih posjeda. Takva praksa primjenjivana je od 1569. do 1571. Porezni iznosi koje obveznici nisu platili 1569. uneseni su u obračun izdataka, a oni iz 1570. i 1571. iskazani su izvan obračuna. Iste godine prikazani su izvan obračuna iznosi onih koji su bili oslobođeni plaćanja poreza kao i porez koji nije ubran na opustošenim dimovima ili portama. Na isti način izvan obračuna upisana je i nenaplaćena dika od 43,50 fl.¹⁴²

¹³⁷ Iz tog obračuna uzeti su podaci za Varaždinsku županiju (Tablica 3 A). Dikator je iskazao 1637 1/2 dimova i obračunavajući dim po 50 den. naveo je svotu od 768,75 fl. Međutim, od tog broja dimova trebalo je ubrati 818 75 fl. U županijskom popisu iz 1553. iskazano je 1537 1/2 dimova ili porta, pa ova manja svota odgovara tom popisu (AK, Popisi i obračuni 162, 158—160).

¹³⁸ Iz navedenog obračuna uzeti su podaci za Varaždinsku županiju. Iz njega se vidi i to da su novci ubrani u dva termina i da je banu isplaćeno 2323,60 fl. (AK, Popisi i obračuni 175)

¹³⁹ Kralj Ferdinand naložio je u kolovozu 1554. A. Gregorijancu da novac iz drugog skupljanja dike dade za plaću vojnika u Sigetu i da ih izruči onome koga će imenovati prefekt i savjetnici Ugarske komore. God. 1566. kralj Maksimilijan poziva bivšeg dikatora Gregorijanca da položi račun za dug iz 1553—55. u iznosu od 473,90 fl. (AC II, 410; AC III, 147, 223).

¹⁴⁰ O tome obavijest Komore kralju Maksimilijanu (AC III, 225, 226).

¹⁴¹ God. 1569. M. Kerečeny je povjerio ubiranje zaostataka dike zagrebačkom kanoniku T. Dubravečkom, pa Ugarska komora moli Sabor da mu pomogne u tom poslu. U siječnju 1569. Maksimilijan piše Gregorijancu da što prije položi račun Komori i da preda sve zaostatke. I Komora traži od banova u siječnju iste godine da pritjeraju Kerečenyja na isplatu preostalih zaostataka ubrane dike. Međutim, Gregorijanec nije postupio po kraljevu nalogu, pa mu Maksimilijan nalaže ponovo u martu da Komori položi račun, a ona ga u travnju poziva u Požun na reviziju računa ubrane dike. Koliko je Kerečeny ubrao od svog duga ne može se ustanoviti, ali je on vijećnicima Komore iskazao da dio tog duga otpada na županijske časnike. Na svom zasjedanju 1570. staleži su zaključili da o tome protonotar pod pečatom kraljevstva izda *litterae testimoniales »pro certiori rei veritate«* (AC III, 242, 243, 254, 276).

¹⁴² Tablica 3 A.

Iz godine u godinu mijenjaju se u obračunima iznosi poreza koje obveznici nisu plaćali iz različitih razloga ili su ih prisvajali.¹⁴³ Svote onih koji nisu plaćali porez ili koje se nisu mogle utjerati kretale su se do oko 14,60% svih izdataka. Taj postotak 1573. iznosi 8,94⁰/₁₀₀ ili 89 forinti, 1568. samo 2,68⁰/₁₀₀, 1566. nije ubilježben broj onih koji porez nisu platili, a 1571. nije ubrano 193,60 fl. ili 14,91⁰/₁₀₀ svih izdataka.¹⁴⁴

U obračunu se također nalaze greške koje službenici Komore ili nisu primijetili ili nisu mogli ispraviti. Tako je u obračunu iz 1569. iskazan dug dikatora Drenocija od 57,50 fl, a u Urnocijevu obračunu iz 1570. za porez koji je također Drenoci ubrao ponovo je iskazan isti dug, te je svota izdataka neopravdano povećana.¹⁴⁵ Ili je u popis poreznih jedinica samo na kraju regesta upisano da je grad Varaždin platio 800 fl. dika. Budući da su bez Varaždina u čitavoj županiji popisana 1142 fumusa, a porezni razrez bio je jedan forint,¹⁴⁶ trebalo je u ukupnoj obračunskoj svoti opravdati 1942 forinta, uzimajući, dakako, u obzir i svotu ubranu od Varaždina. Međutim, to nije urađeno, pa je između stvarnog iznosa i iskazanog u obračunu nastala razlika od 92,50 fl.¹⁴⁷

U poreznim obračunima Varaždinske županije iskazivane su plaće podžupana, plemićkih sudaca, bilježnika i njihovih zamjenika kao nagrada za pomoć koju su ukazivali dikatorima. Plaća podžupana iznosila je 12 fl. ili 24 fl, od 1569. do 1571. 24 fl, a 1573. ponovo 12 fl. God. 1568. podžupanu, plemićkim sucima, bilježniku i njihovim zamjenicima isplaćeno je 60 fl, a Komora je prihvatila takav obračun.¹⁴⁸ Bilježnik je 1566. primio 2 fl, 1569. 4 fl, a 1573.

¹⁴³ U rujnu 1573. Maksimilijan javlja banu da je pokojni B. Thuroczi podigao diku iz 1571. i 1572. sa svojih posjeda koji pripadaju kastrumu Ludbreg i zadržao je za sebe. Vladao je dao nalog skrbnicima njegovih nasljednika da plate diku i naložio banu da ih primora na plaćanje jer je ona određena za isplatu banskih vojnika (AC III, 386).

¹⁴⁴ Tablica 3 A.

¹⁴⁵ AK, Popisi i obračuni, 242.

¹⁴⁶ AK, Popisi i obračuni, 218—221.

¹⁴⁷ Tablica 3 A. Slično je bilo i 1566. U popisu dimova uneseno je da Varaždin ima 800 dimova, ali oni nisu iskazani u zbroju dimova kotara. Na kraju je ubilježeno dugovanje grada riječima: »Item florenos 800«. Iz bilješke saznajemo da je Varaždin platio 200 fl. i da je obećao ostalo »in brevi administrare«. Budući da je porezni razrez iznosio 1 fl., a bilo je 1133 1/2 fumusa, obračun je trebao iznositi 1933 1/2 forinti slično kao i svota iskazana u obračunu 1568. No dikator je iskazao samo 1166,50 fl. Čini se, da je do te svote došao jer je ubranom porezu u županiji u iznosu od 95 1/2 fl. pribrojio još 200 fl. uplaćenih od Varaždina. No prema stvarnom obračunu razlika iznosi 767 fl. koju je trebalo u obračunu prikazati kao neubrani ili nenaplativ porez. O tome nema nikakva zapisa u Dugovima kraljevskog poreza u Varaždinskoj županiji od 1564—1588 (AK, Popisi i obračuni, 198, na i. mj. bilj. 25; Tablica 3 A; AK, Popisi i obračuni, 198, 353).

¹⁴⁸ Bilo je i suprotnih slučajeva. God. 1566, prilikom drugog termina za ubiranje poreza, dikator Petrichevich nije isplatio plaću podžupanu, bilježniku i plemićkim sucima u iznosu od 30 fl., jer nije bio ubran porez iz posjeda Keglevića i lepoglavskih fratara. Katkada je u obračunima uz plaću podžupana bila napomena »pro administratione dicae« (AK, Popisi i obračuni, 199, 243).

čak 15 fl, iako za takvo neuobičajeno povećanje dikator nije dao obrazloženje. Pribrojimo li tome plaću dikatora od 150 fl., ukupni izdaci za plaće kretali su se od 4,32% do 15,41% svih izdataka u poreznim obračunima.¹⁴⁹ Osim navedene plaće dikatorima su priznati posebni izdaci u iznosu od 12 do 48 forinti ili od 1,61% do 3,70% ukupnih troškova iskazanih u obračunima.¹⁵⁰ Tim novcem oni namiruju svoje izdatke prilikom putovanja u Požun gdje Komori podnose obračune¹⁵¹ ili isplaćuju pratnju kod ubiranja poreza koju drže bilo radi straha od neprijatelja¹⁵² ili od razbojnika.¹⁵³ A sredstva od ubrane dike koja preostaju nakon isplate svih izdataka veoma su skromna i kreću se od 522 fl. do 1600 fl, odnosno 65,97% do 86,51% od ukupnih sredstava iskazanih u obračunima.¹⁵⁴ Taj novac dikatori isplaćuju banovima¹⁵⁵ ili ratnom blagajniku¹⁵⁶ za vojničke plaće, a kvijetancije i razlike u gotovom novcu prilikom obračuna predaju Komori.¹⁵⁷

Dika ubrana u slavonskim županijama bila je prvenstveno namijenjena za isplatu banskih vojnika.¹⁵⁸ Bilo je slučajeva da je dikator bez znanja Komore izvršio isplatu. Nadvojvoda Maksimilijan 1581. javlja Komori da je ban Krsto Ungnad primio od slavonskog dikatora 1563 rajnske forinte¹⁵⁹ za isplatu vojnika u razdoblju od 1578. do veljače 1581. god. Nije poznato zašto Komora nije znala za te isplate, ali im je nadvojvoda naložio da od dikatora zatraže izvještaj i kvijetancije o isplaćenom novcu.¹⁶⁰ Kralj Maksi-

¹⁴⁹ Tablica 3 A. Dikator u obračunu nije uvrstio svoju plaću, pa je 1573. mali postotak izdataka za plaće svega 4,32% svih izdataka u toj godini (na i. mj).

¹⁵⁰ Tablica 3 A.

¹⁵¹ AK, Popisi i obračuni, 263.

¹⁵² AK, Popisi i obračuni, 243.

¹⁵³ AK, Popisi i obračuni. Dikator Petrichevich je krenuo iz svoje kuće u pratnji 6 osoba »et equis quatuor in kochy uno« u strahu od razbojnika (AK, Popisi 198).

¹⁵⁴ Tablica 3 A.

¹⁵⁵ AK, Popisi i obračuni, 225, 242. Ban Drašković zabranjuje dikatoru da novac ubran od dike iznese iz zemlje. Komora javlja banu da će dikator prihod od poreza sačuvati i neće ga iznijeti iz zemlje, nego će, kada vladar odobri plaćanje banskih vojnika, Komora naložiti da dikator preda novac ratnom blagajniku za vojničke plaće. U srpnju Komora pita dikatora koliko novaca ima u gotovu i koliko može skupiti za tjedan dana. Nalog o isplati banskih vojnika upućen je u rujnu varaždinskom i ostalim dikatorima, nakon što je vladar javio Komori neka novac sakupljen od poreza preda komesarima i primi kvijetanciju od služitelja kraljeva ratnog blagajnika (AC III, 378, 385, 386).

¹⁵⁶ God. 1573. A. Schnäterlu (AK, Popisi i obračuni, 263).

¹⁵⁷ AK, Popisi i obračuni, 243.

¹⁵⁸ Prema vladarevu nalogu Komori od siječnja 1574. slavonska dika bila je namijenjena za potrebe bana, a upotrebu dike za te svrhe potvrđuje 1579. i nadvojvoda Ernest.

¹⁵⁹ AK, Popisi i obračuni, 308. Ovaj podatak odnosi se na Urnocija, dikatora Zagrebačke i Križevačke županije. On je svoj obračun podnio Komori tek 6. maja 1581. istaknuvši da je 3. maja iste godine priložio kvijetanciju bana Ungnada na 1966,50 fl. (AK, Popisi i obračuni, 308).

¹⁶⁰ AC III, 69.

milijan obraća se 1574. u nekoliko navrata Komori i traži da ga obavijesti o ubiranju dike i prigovara zbog neznatnog uspjeha u utjerivanju poreza. Komora traži od dikatora da im dostave porezne popise i izvještaje koliko je ubrano i koliko će se u kraće vrijeme ubrati novaca. Međutim za tu godinu u Varaždinskoj županiji nije sačuvan ni popis ni obračun dikatora Vragovića. Mali broj dimova koji su od 1576. do 1588. iskazani u njegovim obračunima upućuje na zaključak da ni 1574. nije bilo velikih razlika u poreznim prihodima.¹⁶¹ Maksimilijan 18. XII nalaže Komori da dikatori što brže uberu zaostatak dike i predaju ga njegovim komesarima, koji će isplatiti banske vojnike, a Komora ih obavještava da sav novac i zaostatke poreza predaju vladarevim ratnim blagajnicima.¹⁶² Prema nalogu nadvojvode Karla, Komora traži 1575. od svih dikatora izvještaj o stanju dike i dostavu poreznih popisa zajedno s popisima plemićkih prisežnika ovjerovljenu županijskim žigovima. Ona obavještava Vragovića da je pisala podžupanu njegove županije neka mu pri ubiranju poreza pruži svaku pomoć, a Palfiju da ubere porezne zaostatke.¹⁶³ Komora je i 1576. aktivna u poslu oko ubiranja dike. Bana G. Alapia moli da se pobrine oko naplate zaostataka, a kralja Maksimilijana da naloži banu neka se što prije na Saboru odobri popisivanje poreznih jedinica, jer zbog nemara staleža kraljevine Slavonije dikatori nisu poslani na popisivanje.

Izvještaj o prihodima slavonske dike¹⁶⁴ Komora dostavlja nadvojvodi Karlu, a također i kralju Rudolfo.¹⁶⁵ Dikatora Vragovića upozorava da još nije obrazložio svoje izvještaje iz ranijih godina i traži, ako on sam ne može doći u Požun, da obračun i popis pošalje po svom povjerljivom čovjeku.¹⁶⁶ U siječnju 1577. Komora požuruje kod dikatora porezne popise, obavještava nadvojvodu Ernesta o diki, te nalaže varaždinskom i ostalim dikatorima da ubrane novce predaju za isplatu vojnika.

U to vrijeme Vragović još nije poslao Komori ni porezni popis i obračun za 1575. Dostavio ga je tek u ožujku 1578, a popis i obračun na vrijeme je dostavio za 1576. i 1577. U svim tim obračunima nema zaostataka.¹⁶⁷ Potkraj 1577. Komora obavještava vladara o ubranoj diki i o isplataima vojnika u Slavoniji.¹⁶⁸ U sačuvanim obračunima varaždinskih dikatora iz tih godina iskazani su mali novčani iznosi onih koji su bili oslobođeni od plaćanja poreza. Oni se kreću od 12 fl. 1534. ili 1,20% svih izdataka do 58,50 fl. u 1577. ili 5,76% svih izdataka u toj godini.¹⁶⁹ U obračunima iz 1596.

¹⁶¹ Tablica 3 B.

¹⁶² AC III, 418, 426, 435.

¹⁶³ AC III, 453.

¹⁶⁴ AC III, 462, 465, 466, 470, 474, 476.

¹⁶⁵ AC III, 486, 491, 496. Komora obavještava vladara koliki je prihod od dike, koliko je ubrano i koliki su zaostaci (AC III, 496).

¹⁶⁶ AC III, 497.

¹⁶⁷ AK, Popisi i obračuni, 337.

¹⁶⁸ AC III, 504, 505.

¹⁶⁹ Tablica 3 B.

i 1598. nisu, doduše, ubilježeni iznosi oslobođenih od poreza, ali su iskazani veliki zaostaci neubranog poreza među kojima se vjerojatno nalaze oni koji su od plaćanja dike bili ranije oslobođeni.¹⁷⁰ Usporedimo li podatke o poreznim obveznicima koji ne plaćaju diku iskazanu u obračunima iz razdoblja 1553—1573. s onima u razdoblju 1576—1588. možemo utvrditi da je znatno opao broj oslobođenih od plaćanja poreza. God. 1569. najveći iznos oslobođenih od plaćanja bio je 165,62 fl, a 1576. iznosio je 58 forinti. Najmanji je 1568. bio 49,50 fl., a 1584. samo 12 fl.¹⁷¹

Komora je neprekidno nastojala da se ukinu povlastice o oslobađanju od plaćanja poreza i takve prijedloge upućivala vladaru. Već 1560. Ferdinand je obavijestio Komoru da su pavlini oslobođeni plaćanja poreza¹⁷² radi posjeda zaposjednutih za neke tvrđave »in partibus regni Hungariae superioribus«, a ta je svota 1573. i 1575. iznosila 800 fl. Slične su povlastice uživali 1576, 1577. i 1579.¹⁷³

U svom poreznom obračunu iz 1583.¹⁷⁴ Vragović je iskazao da su fratri iz Lepoglave oslobođeni od dike za 36 dimova, a Zagrebački kaptol za 10 dimova.¹⁷⁵ Taj obračun Komora nije prihvatila, pa je on taj iznos a i onaj za 1584. morao naknadno naplatiti.¹⁷⁶ Od novca ubranog od dike isplaćeni su podžupani, plemićki suci i dikator, te u dva navrata županijski bilježnik. Međutim, u obračunima iz 1596. i 1598. plaća je obračunata samo za dikatora. God. 1588. te plaće iznose 23,95%, 1576. 17,71%, 1596. 5,16% i 1598. 3,01% svih izdataka.¹⁷⁷ Komora, također, smanjuje i posebne dikatorove izdatke. Iako su njegovi troškovi 1577. iznosili 35 fl. ili 3,44% svih izdataka, već 1579. odobrili su mu 25 fl., ali zbog toga jer mu u obračunu iz 1578. nisu priznali nikakav trošak.¹⁷⁸ Slično je u obračunima iz 1576. i 1596. kada dikatorima iz Varaždinske županije nisu odobreni nikakvi troškovi, koji se inače u ostalim godinama kreću od 0,54% do 1,25% svih izdataka u obračunima.¹⁷⁹

¹⁷⁰ Tablica 3 B.

¹⁷¹ Tablica 3 A—B.

¹⁷² Posjedi pavlina u Lepoglavi, Čakovcu i Remetama bili su oslobođeni plaćanja poreza na osnovu povelja Ferdinandovih prethodnika koje je vladar 1560. potvrdio (AC III, 83).

¹⁷³ AC III, 447; AK, Popisi i obračuni, 293, 295.

¹⁷⁴ U popisu poreza za 1583. iskazane su 994 porte. Popis je dikator Vragović predočio skupštini Varaždinske županije »ad rectificandum«. Za posjede kastruma Vinice skupština je zaključila da »est per nos rectificatum et in portis septem defalcatum«. No dikator je u svom obračunu iskazao 1001 portu, ali je obračunao spomenute »defalcatae portae« (AK, Popisi i obračuni, 334, 336).

¹⁷⁵ »Ad rectificationem arcis Zysekh« (AK, Popisi i obračuni, 336).

¹⁷⁶ AK, Popisi i obračuni, 339.

¹⁷⁷ Tablica 3 B.

¹⁷⁸ AK, Popisi i obračuni, 310; Tablica 3 B.

¹⁷⁹ Tablica 3 B.

Na kraju poreznog popisa iz 1598. dikator Gregoroczey iskazao je i obračunao 4650,15 fl.¹⁸⁰ Međutim, kod definitivnog obračuna ostala je razlika od 517,15 fl.; nije poznato da li je taj novac naplaćen.¹⁸¹ No spomenuti dikator sastavio je još jedan popis i obračun za istu godinu i iskazao 3067 kuća od kojih je trebalo ubrati 2861 fl.¹⁸² Taj obračun Komora nije prihvatila pa je prema prvom obračunu dikator morao isplatiti 1107 fl. više nego što je planirao po drugom obračunu.

U tom razdoblju staleži su se više trudili da se ubere razrezani porez i da se nemarne silom natjera na plaćanje odobrenih iznosa dike. No slični postupci primijenjeni su i ranije. Već 1537. Sabor je odlučio da onima koji ne plate diku blagajnik E. Bradač mora poslati svoje ljude zajedno s plemićkim sucima na pljenidbu njihovih posjeda, a ondje gdje to neće biti dovoljno treba L. Pekri pružiti pomoć. Za nemarne crkvene ljude bilo je predviđeno ubiranje »cum pena dupli«.¹⁸³ God. 1539. Sabor je odredio da podžupani i plemićki suci moraju odmah ići na pljenidbu onima koji ne plaćaju diku. Druga pljenidba bila je predviđena za osam dana, a treća nakon četiri dana »cum birsagiis«. Prema istom zaključku, magnati i plemići bili su dužni primorati župnike na svojim posjedima da plate porez oduzimanjem prihoda ili beneficija.¹⁸⁴ Međutim, mnogo su strože saborske odluke iz 1586. i 1587. Tada je podžupanima i plemićkim sucima naloženo da za sve zaostatke dike i plaće haramija naplate 6 forinti od svakog dima. Sabor traži 1589. da podžupani i plemićki suci »per extorsionem birsagiorum« naplate porez, a ondje gdje bi se pronašlo da su zbog njihova nemara preostali dugovi »per prefatum dominum comitem et banum in eos advertatur«.¹⁸⁵

Sabor se 1595. poziva na 16. i 26. član zajedničkog Sabora u Požunu iz iste godine prema kojima sve dugove ubiru podžupani i plemićki suci

¹⁸⁰ AK, Popisi i obračuni, 558.

¹⁸¹ Tablica 3 B.

¹⁸² Drugi obračun glasi:

Summa domorum 6134

Medietas facit 3067

Jugera 256 1/2

Domus officia publica gerentium 384 facientes fl. 192

Domus dicatoris 28 facientes fl. 14

Detractis bonis officialium etiam dicatoris manent fl. 2861

¹⁸³ AC II, 32, 46.

¹⁸⁴ AC II, 264. God. 1540. ban Keglević je odgovorio vladaru da je ubiranje dike zanemareno i da je tražio od protonotara »literae birsagiales«, ali ih protonotar bez znanja i pristanka plemstva izvan županijske skupštine ne može izdati (AC II, 300).

¹⁸⁵ Sabor je 1593. tražio da se ubirači dike pobrinu da nema dugova. Ako budu otkriveni lažni dugovi »vel non data aut data ratione elapso termino per ipsum dominum deputatum convictus fuerit, debitumque solvere non posset primo de rebus, tandem de iuribus possessionaribus, sed et ipsi non existentibus, etiam per detentionem [...] ut debitum exigatur« (AC IV, 296).

i ako se tko ne bude pokorio da im župani i ban pruže pomoć. Također je određeno da svaki ubirač poreza dađe popis dugova viceprotonotaru i podžupanu, pa ako se dugovi ne namire u roku od 8 dana, tada se naplaćuje 6 fl. od svakog kmeta na tim posjedima. Ako nema toliko kmetova, »iuxta dignum valorem curias, terras, foenilias [...] occupet et possideat«,¹⁸⁶ dok ih ne otkupe oni kojima posjedi pripadaju. A 1597. Sabor je također odlučio da ubirači svih pristojba i živežnih namirnica izadu zajedno s podžupanima i plemićkim sucima i uberu zaostatke ili zauzimanjem posjeda ili zapljenom stoke.¹⁸⁷

Analiza obračuna od 1576. do 1598. pokazuje da nigdje nije iskazana taksa grada Varaždina.¹⁸⁸ Naime, Varaždin i ostali gradovi su oklijevali s isplatom poreza, pa ih 1577. nadvojvoda Ernest upozorava da što prije uplate dikatoru razrezanu taksu, jer »summa necessitas solutionis confinium rem urgeat«. ¹⁸⁹ Na svom zasjedanju održanom 1597. Sabor je zaključio da je Varaždin oslobođen polovine takse za iduću godinu zbog izdržavanja pješaka u vrijeme »generalium expeditionum«, a sadašnju taksu, kao i onu ostalih godina, mora što prije platiti ili će u protivnom biti kažnjen.¹⁹⁰ Taj saborski zaključak pokazuje da je u plaćanju poreza Varaždin bio velik dužnik. Vjerojatno je i porezni razrez bio za njih prevelik, jer se 1600. Varaždin i zagrebački Gradec tuže na »inauditas taxas«, koje im je Ugarska komora razrezala.¹⁹¹

Prilikom primanja obračuna Komora nije uočila neke greške. U onom iz 1596. nastala je razlika od 275,90 fl.,¹⁹² a u obračunu iz 1598. razlika od 4 fl.¹⁹³ Nakon što su namireni izdaci, preostale svote ubranog novca uglavnom su, kao i ranijih godina, utrošene za isplatu banskih vojnika¹⁹⁴ i kreću se od 73,09% do 85,33% svih izdataka.¹⁹⁵ Međutim, nakon 1568. ubrani se iznosi smanjuju sve do 1573. i tada se kroz nekoliko godina ustaljuju do 1596. kada je ukupni iznos ubranog poreza osjetno povećan zbog velikog poreznog razreza po dimu ili porti.¹⁹⁶

¹⁸⁶ AC IV, 315.

¹⁸⁷ AC IV, 370. Sabor je 1603. naložio da se plemići armalisti i plemići koji nemaju posjede upišu u popis plemićkih sudaca za pojedine kotareve. Oni koji će to zanemariti smatraju se kmetovima i ostaju bez plemićkih prerogativa (AC IV, 404).

¹⁸⁸ Tablica 3 B.

¹⁸⁹ AC III, 483.

¹⁹⁰ AC IV, 366.

¹⁹¹ AC IV, 407.

¹⁹² Nakon što su u obračunu iskazani izdaci pogrešno je upisan njihov zbroj 2545,45 fl. umjesto ispravnog 2269,55 fl. (AK, 587, 588, Popisi i obračuni).

¹⁹³ Tablica 3 B.

¹⁹⁴ Ungnad se potužio vladaru da Komora sprečava dikatore da mu isplate novac od dike. Nakon što je kralj Rudolf o tome dobio izvještaj od Komore, on joj je svojim pismom od veljače 1583. naložio da novac doznači banu »cum itaque memoratam dicam ad vsum militiae banalis converti velimus« (AC IV, 95, 96).

¹⁹⁵ Tablica 3 C.

¹⁹⁶ Tablica 3 C.

Od te godine možemo, također, pratiti i neke određene promjene u radu Komore. Naime, 1596. Sabor zahtijeva od Komore »ne manus imponat in contributionem modernam«, ali joj priznaje pravo da traži obračune od dikatora. Ubrani novac dikatori su trebali uručiti kapetanima za unajmljene konjanike i primiti kvijetancije. Takav saborski prijedlog prihvatila je i Austrijska komora i o tome obavijestila Ugarsku komoru.¹⁹⁷ U uputama upućenim dikatorima Ugarska komora je i nadalje tražila da joj uplate diku iz 1598, ali ju je ban obavijestio da su staleži odredili da se ubrana svota isplati J. Kegleviću, podbanu kraljevstva i izabranom blagajniku, za novonajmljene pješake i konjanike. Nadvojvoda Matija zatražio je mišljenje od Komore u maju 1598. o molbi I. Draškovića da se kontribucija ne isplati njima nego kapetanu koji je unajmio vojnike, a od staleža je izabran da te vojnike i isplati. Nadvojvoda je u srpnju obavijestio bana da od sadašnje i ranijih dika dostavi »sufficientes ac liquidae rationes« i zatražio od Komore da ga nakon pregleda izvijesti o tim računima.¹⁹⁸

Komora je i nadalje obavljala sve poslove vezane uz diku. U travnju javlja biskupu i Zagrebačkom kaptolu da dikator S. Berislavić položi pred njima prisegu vjernosti koju bi inače, prema starom običaju, morao položiti pred Komorom. Oni su tako odlučili jer je put dugačak i da se uštede naponi i troškovi.¹⁹⁹ U poreznom popisu Varaždinske županije iz 1600.²⁰⁰ popisano je 5539 domova. Porezni razrez iznosio je 75 den. po kući, pa je u toj županiji trebalo ubrati 4154,25 fl. dika, ali nije poznata realizacija niti utrošak tih poreznih novaca.²⁰¹

Dikator Berislavić podnio je 1601. obračun za čitavu Slavoniju u kojem je popisano 12200 kuća. On je Komori opravdao svotu od 11974,20 fl.,²⁰² isplatio je 50 konjanika i 455 haramija za šest mjeseci, ali kvijetancije nije priložio. Prema obračunu nije ostao ništa dužan. I 1601. Komora

¹⁹⁷ God. 1596. ubiralo se 4,5 fl. za porez, 5 den. »in curam sanciatorum militum«. Armalisti su pod prijetnjom gubitka plemstva trebali platiti 1 dukat, a jednoselci 15 den od jugera. Međutim, njihovi su posjedi u poreznom popisu iskazani u dimovima a ne u jugerima. God. 1596. ubrano je od 596 dimova u Varaždinskoj županiji 2711,80 fl. Novac je bio namijenjen I. Kegleviću za isplatu pješaka i konjanika. Sabor je odredio da će se onima koji ne plate diku zauzeti posjedi »sub duplo«, na osnovu Požunskih zaključaka iz 1595. Odredbe zajedničkog sabora u Požunu predviđale su teške novčane kazne (AC IV, 348; AK, Popisi i obračuni, 361; Tablica 3 B; AC IV, 349).

¹⁹⁸ AC IV, 377, 379, 383, 384.

¹⁹⁹ AC IV, 402.

²⁰⁰ Na svom zasjedanju u Krapini u junu 1600. Sabor je utvrdio da su se zbog uvećanja ili smanjenja kmetskih kuća u tadašnjem popisu razbuktnale rasprave i svade, pa velik dio poreza nije još ubran. Odredili su da se ovogodišnja dika plati prema ranijim popisima u prvom roku za 15 dana, a ubirači će primiti popise pod pečatom kraljevstva (AC IV, 409).

²⁰¹ AK, Popisi i obračuni, 583. Obračun za 1600. nije podnesen Komori (AK, Popisi i obračuni, 558 bilj. 1).

²⁰² U primicima je iskazano i 518 forinti od takse (AK, Popisi i obračuni 588).

je obavljala iste poslove oko dike kao i ranijih godina. U veljači iste godine Austrijska komora traži od nje u kraljevo ime da podnese izvještaj o utrošku slavonske dike. Ugarska komora šalje u junu banu Draškoviću instrukcije za slavonske dikatore. Moli bana da on izvrši izbor dikatora i da mu oni polože prisegu vjernosti. Također zahtijeva da ubirače dike 1600, Berislavića i druge, opomene da joj što prije podnesu obračune.²⁰³

Sačuvani porezni popisi Varaždinske županije iz XVI st. govore o naglom padu broja poreznih jedinica od 3416 dimova ili porta iskazanih u popisu 1507. do samo 596 dimova u popisu iz 1596. Porezne jedinice u popisima iskazane u dimovima ili portama potpuno odgovaraju selištu. Razrez poreza po jedinici kretao se od 50 do 110 den, ali je 1596. povišen na 455 den. No, taj je iznos predstavljao prevelik teret za mali broj platiša, pa je 1598. izvršena porezna reforma u kojoj je kuća bila nova porezna jedinica. Iznos poreza je smanjen, ali je osjetno povećan broj poreznih jedinica i na taj način osiguran veći ukupni prihod od dike. Povrh toga vladar je nastojao da se ukinu sve povlastice, a naročito one koje su uživali županijski časnici. Takve odluke nije prihvaćao Sabor koji se suprotstavljao i načinu popisivanja poreznih jedinica.

U poreznom popisu iz 1598. prvi put su poimence navedeni porezni obveznici. Naime, iskazani broj kuća na posjedima plemića i magnata odgovarao je broju njihovih kmetova, inkvilina, služitelja, građana i stanovnika trgovišta. U čitavoj županiji najbrojniji su bili koloni (od 49,05% do 61,79% svih obveznika po kotarevima ili 57,23% svih poreznih jedinica). Na drugom mjestu su inkvilini koji čine 29,35%, služitelji 2,36% te građani i stanovnici trgovišta samo 2,74%. Kod županijskih časnika nisu iskazani koloni, inkvilini ili služitelji nego samo broj kuća koje čine 7,63% svih iskazanih kuća u poreznom popisu iz 1598. Nova porezna reforma najviše je pogodila najsiromašnije među najbrojnijom masom poreznih platiša. Ranije su seljaci slabijeg imovnog stanja plaćali male porezne iznose ili su bili oslobođeni plaćanja poreza. Prema razrezu iz 1598. svaka kuća je morala platiti 50 den. a povrh toga je i zemaljski gospodar za svaku kuću dodao još 25 den.

U popisu iz 1598. objavljeni su podaci za jednoselce. Veličina njihovih posjeda kreće se od 1 do 9 jugera obradivih površina. Najviše vlasnika (35 ili 52,24%) posjeduje 5 jugera. Većina ovih osiromašenih plemića sami obrađuju zemlju.

Uz proces smanjivanja poreznih jedinica u XVI st. pratimo i proces usitnjavanja plemićkih posjeda u Varaždinskoj županiji. To uočavamo analizom podataka o kretanju dimova i posjednika u 1507, 1543, 1570. i 1596. U grupi najbrojnijih posjednika 1507. do 20 dimova bilo je 69 ili 75,82% od ukupnog broja posjednika, 1543. 76 ili 80,85%, 1570. 115 ili 83,94%, a 1596. 163 ili 95,32%. Najbrojniji u toj prvoj grupi 1507. bili su posjednici do 3 dima (31 posjednik ili 34,07% svih posjednika), 1570. 94 ili 72,30%, a 1596. čak 142 ili 83,04%. Taj je broj zapravo mnogo veći uzmemo li u obzir

²⁰³ AC IV, 588, 417.

da je u 73 slučaja upisan više nego 1 vlasnik. Slika usitnjenosti posjeda iz 1596. još je potpunija ako navedemo da je među posjednicima do 3 dima njih 76 imalo samo 1/2 dima, u 48 slučajeva upisan je više nego 1 vlasnik, 37 posjednika imalo je 1 dim, a u 19 slučajeva upisan je također više nego jedan vlasnik.

U grupi najvećih posjednika bili su plemići koji posjeduju iznad 100 do iznad 300 dimova. Od ukupnog broja posjednika bilo ih je 1507. 2,20%, 1543. 9,57%, 1570. 1,45%, a u popisu iz 1596. u toj grupi nema više posjednika.

Opći pad posjeda i smanjivanje poreznih jedinica posljedica je ponajprije turskih ratova i pljačke. No zbog neredovitih isplata plaća i slabe opskrbe i vojnici unajmljeni za borbu protiv Turaka namirivali su svoje potrebe otimačinom od seljaka. Na području Varaždinske županije bila je veoma izražena i seljačka migracija. Mnogi su napuštali svoja sela tražeći kod plemića u susjedstvu Hrvatske sigurnije sklonište i bolje uvjete života. Porezne jedinice se smanjuju zbog povremene gladi i kuge a i porezni prihodi, jer mnogi plemići nastoje izbjeći plaćanje poreza, zadržati stare povlastice ili ostaju dužni porez koji se naknadno teško utjerivao.

Posjedi se smanjuju i na taj način da se dijele među braćom i sestrama, a i prodajom. Neki posjedi ostaju pusti zbog međusobnih plemićkih obračuna. Krupni posjedi se smanjuju jer pojedini velikaši plaćaju zemljom vojnike i ostale usluge nižeg plemstva.

O realizaciji poreza u prvoj polovini XVI st. ima mnogo pojedinačnih podataka. Brojni plemići uskraćivali su diku ili su je sami ubirali za vlastite potrebe. Još 1538. ban Keglević obavještava vladara da iz dike i tri-desetine ne može podmiriti plaće svojih vojnika. Do 1565. nema nikakvih novčanih podataka osim naloga kralja da se P. Erdödyju odobri u ime plaće 775 porta iz dike razrezane 1559. i duga od 10,50 fl. koji je prema obračunu dikator ostao dužan. Neki dikatori su dugovali veće svote prema obračunima iz 1553, 1554, 1555, 1557, 1559. i 1569.

U obračunima su iskazani različiti iznosi neubranog poreza: god. 1573. 89 fl. ili 8,94%, a 1571. 193,60 fl. ili 14,90% svih izdataka.

Usporedimo li podatke o poreznim obveznicima koji ne plaćaju diku iz razdoblja 1553—1573. s onim u razdoblju 1576—1588, možemo utvrditi da je znatno opao broj oslobođenih od plaćanja poreza.

Na svojim zasjedanjima staleži su donosili odluke da se od nemarnih platiša dugovi namire pljenidbom. Ti zaključci bili su pooštrevani 1586. i 1596. kada je pozivom na odluku zajedničkog Sabora u Požunu zaključeno da se od dužnika, koji nakon 8 dana ne namire zaostatke, ubere za svakog kmeta 6 fl. ili u nedostatku kmetova da im se zauzme posjed »iuxta dignum valorem« dok ih ne otkupe oni kojima posjedi pripadaju.

Nakon što su namireni izdaci, plaće županijskih činovnika i dikator te njegovi posebni troškovi, iz preostalog novca isplaćuju se banski vojnici, a ti se iznosi kreću od 73,09% do 85,33% svih izdataka. Međutim, nakon 1568. ubrani porez se smanjuje sve do 1573. i tada se tijekom nekoliko

godina ustaljuje do 1596. na oko 1000 fl. kada je zbog velikoga razreza ukupni iznos poreza osjetno povećan.

U čitavom XVI st. Ugarska komora je vodila brigu o kraljevskom porezu diki i taksi, koji se ubirao u Varaždinskoj i ostalim županijama Slavonije. U raspodjeli sakupljenog novca postupala je po uputama dobivenim od vladara ili njegovih najbližih rođaka, a njihove naloge prenosila je dikatorima, banovima, Saboru i županijama. Kontrolirajući rad dikatora o svemu je obavještavala vladara ili od njega imenovane članove njegove obitelji. Komora je posebno nastojala da se popisi poreznih jedinica obave na vrijeme i što točnije, jer su oni bili osnova ne samo za plaćanje poreza nego i za ostala novčana davanja, a na temelju tih popisa određivali su se javni radovi seljaka, podavanja u žitaricama, te skupljanje konjanika i pješaka.

Sabor je od 1596. zahtijevao da dikatori isplaćuju novac od kraljevskog poreza kapetanima za unajmljene vojnike, ali je nadvojvoda Matija 1598. tražio od bana da se obračuni dostavljaju Komori i da ga ona obavještava

PREGLED POREZNIH JEDINICA I NJIHOVIH VLASNIKA 1598. I 1600.

Broj kuća	1598. broj vlasnika	%	ukupno	1600.	%	ukupno
do 3 kuće	59 ¹	25,21		58 ¹	27,75	
do 5 kuća	25 ²	10,68		24 ²	11,48	
do 10 kuća	57 ³	24,36		48 ³	22,97	
do 15 kuća	24 ⁴	10,26		23 ⁴	11,00	
do 20 kuća	15	6,41	180	12	5,74	165
do 30 kuća	15 ⁵	6,41		12 ⁵	5,74	
do 50 kuća	12 ⁶	5,13		9 ⁶	4,31	
do 100 kuća	12 ⁷	5,13	39	9 ⁷	4,31	30
do 150 kuća	5	2,14		5 ⁸	2,39	
do 250 kuća	7	2,99		5 ⁹	2,39	
iznad 250 kuća	3 ⁸	1,28	15	4 ¹⁰	1,91	14
	234		234	209		209

¹ u 5 slučajeva više nego jedan vlasnik
² u 1 slučaju više nego jedan vlasnik
³ u 10 slučajeva više nego jedan vlasnik
⁴ u 3 slučajeva više nego jedan vlasnik
⁵ u 4 slučajeva više nego jedan vlasnik
⁶ u 1 slučaju više nego jedan vlasnik
⁷ u 3 slučajeva više nego jedan vlasnik
⁸ u 2 slučajeva više nego jedan vlasnik

¹ u 9 slučajeva više nego jedan vlasnik
² u 6 slučajeva više nego jedan vlasnik
³ u 12 slučajeva više nego jedan vlasnik
⁴ u 3 slučajeva više nego jedan vlasnik
⁵ u 2 slučajeva više nego jedan vlasnik
⁶ u 1 slučaju više nego jedan vlasnik
⁷ u 3 slučajeva više nego jedan vlasnik
⁸ u 1 slučaju više nego jedan vlasnik
⁹ u 1 slučaju više nego jedan vlasnik
¹⁰ u 1 slučaju više nego jedan vlasnik

o trošenju dike. Još 1601. Komora je obavljala iste poslove kao i ranije i njoj je dikator S. Berislavić podnio obračun za ubrani porez u čitavoj Slavoniji.

U okviru svojih prava, na svojim saborskim zasjedanjima, staleži su odobravali porezne iznose i sva ostala davanja, prilikom popisivanja delegirali su uz dikatore svoje predstavnike, plemićke suce ili plemićke prisežnike, pregledavali i ovjeravali porezne popise. Oni su, također, nastojali preko svojih časnika, a ponekad i vojničkom prinudom, da se odobreni porezni iznosi i po posjedima razrezana dika sakupe na vrijeme i da se utjerraju zaostaci. Ali staleži su čuvali i svoja stečena prava i branili ih protiv presizanja i Ugarske komore i samog vladara.

Gledajući u cjelini sve te obaveze koje su davale Varaždinska i ostale slavonske županije, treba istaći da su taj teret na svojim leđima ponajviše nosili seljaci. Bez takva njihova doprinosa, bez obzira na znatnu vojničku i novčanu pomoć susjednih austrijskih zemalja, ne bi bilo moguće obraniti od Turaka ostatke ostataka kraljevine Hrvatske.

PREGLED POREZNIH OBVEZNIKA U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJU 1598.*

Processus	Coloni	Inquilini	Servitores	Prediales	Oppidani Cives	Domus Officia Publica Gerentium	Curiae Nobilitares	Nobiles Armales	Summa Domorum	Nobiles un. ses. - jugem.
I	473	377 ¹	7	—	—	55	—	5	917	
II	890	246	5	1	35	43	1 ²		1221	10—50 j.
III	909	308 ⁴	64	5	27	157	1 ³		1471	37—167 j.
IV	1240	870	69	30	106	213			2528	20—93 j.
Summa	3512	1801	145	36	168	468	2	5	6137	67—310 j.

* Pregled je izrađen na osnovu pojedinačnih upisa poreznih obveznika u popisu i zbrojeva na kraju svake stranice. Na kraju spomenutog popisa upisani su sumarni popisi za svaku grupu obveznika, ali postoji razlika u konačnim podacima iskazanim na kraju popisa i konačnim podacima ovog popisa koji su iskazani u Pregledu poreznih obveznika u Varaždinskoj županiji 1598 (J. Adamaček — I. Kampuš, Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1976, 479—557).

¹ Među inkviline uključena su i dva zarobljenika (captivi).

² Kuriya F. Bosnića, plemićkog suca Varaždinske županije, oslobođena je plaćanja dike (AK, Popisi i obračuni, 540).

³ U popisu i u zbroju na kraju stranice iskazana je kuća N. Kuskocija, ali nije iskazana u zbroju kuća (AK, Popisi i obračuni, 524—525).

⁴ Među inkvilinima iskazane su 2 kuće pokrivene slamom i 7 kuća nepoznatih stanovnika.

USPOREDNI PRIKAZ PODATAKA OBJAVLJENIH NA KRAJU POREZNOG
 POPIISA IZ 1598. I ONIH ISKAZANIH U PREGLEDU POREZNIH OBVEZNIKA
 U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI PREMA POPIISU IZ 1598.

Domus colonorum, inquilinatorum, civium oppidanorum	Domus servitorum	Domus nobilitum praedialium	Domus nobilitum armalium	Domus officia publica gerentium	Curiae nobitares	Summa omnium domorum							
5618	5481	144	145	36	36	5	5	332	468	2	2	6137	6137

PREGLED SAČUVANIH POPIISA DIKE U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI
 1500—1600.*

Godina	Broj dokumenta	Broj kotareva	Porezna jedinica	Broj poreznih jedinica	Razrez u denarima	Primjedba
1507.	12	4	porta fumus	3416	110	—
1513.	24	4	fumus	3137	60	
1517.	36, 37	4	porta fumus	3236,5	50	
1533.	45	4	—	—	100	dva kotara potpu- no spaljena
1543.	46	4	fumus	3716	50	
1553.	50	4	fumus porta	1537,5	100	u drugom popisu iste god. f. 1466
1554—55.	52	4	fumus	1466	100	
1566.	63	4	fumus porta	1133,5	100	800 dimova Va- ražđina nije is- kazano
1567.	66	4	fumus	1143	100	na kraju popisa upisana f. 1142
1568.	72	4	fumus porta	1142	100	
1570.	78	4	fumus porta	1220	125	na kraju popisa upisano 1220,5 f.
1576.	96	4	fumus porta	1016,5	100	
1582.	105	4	porta	1001	100	
1583.	108	4	porta	994	100	
1588.	115	4	porta	826,5	100	
1596.	118	4	fumus porta	596	455	
1598.	124	4	domus	6137	75	
1600.	125	4	domus	5539	75	

* Popisi dike prikazani su u ovom pregledu na osnovu popisa tiskanih u knji-
 zi Adamček—Kampuš, Popisi i obračuni poreza... U rubrici pod nazivom broj
 dokumenta upisan je broj pod kojim je navedeni popis tiskan u spomenutoj knjizi.

PREGLJED PROMJENA POREZNIH JEDINICA U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI -- PROCESSUS I
1507. g. — 1600. g.

BYSKWPCZ	4	2 ¹	2 ¹	6	6	6	14	12	12	12	10	6	1507. g. 1513 g. porta fumus fumus	1588 g. 1588 g. fumus domus	
CHEPELYNCZ	8	3 ¹	3 ¹	1	1	1	1						1588 g. 1588 g. fumus domus		
CHEPERLYNCZ, STEPHANCZ, OTHOK	12														
CHEPERLYNCZ, STEPHANCZ	5 5														
CHEPERLYNCZ, ZENTH	1 1 1 1 0,5														
KELEMEN															
DOLYANCZ	1														
EGWDOWCZ, CHARGOWCZ, POLYANA	11	10													
EGYWDO, CHARKOWCZ	10														
EMRYHOWCZ (EMRYHOLCZ)	12	5													
GAYANCZ	3														
GORYCHAN, ZBELYE	18														
INSULA	24	17	16	10,5	2	2	2	2	2	2	2	1			
KNESYNCZ (KNYEGYNCZ, KNEGYNCZ)	21	36	2 ¹	6	11	11	10	11	11	11	9	7			
KWCHAN (KOCHAN, KOCHYZE)	36	28	21,5	6	6 ²	5	6					1	10		
LESTAK (LESTAKOWCZ)	9 9														
LESTAKOWCZ, ZWHODOL	0,5 0,5 0,5 0,5														
MARTYNANCZ	79	24	18	6 7 7 8				8,5	8,5	8,5	7,5				
OTHOK	2 1														

POKLECHANZ, (POCLYCHAN)												
5	10	5										
POLYANA	8	6	5									
SABACZ	4	4	4	4	4	12	5	5	5	3	2	26
SALMOCZ, (SALMOWCZ)	4	2										
SEMOWCZ	8											
SEMOWCZ, ZWHODOL												
SRACHYNCZ				6								
STEPHANCZ (STEFFANCZ)	29				6	6	6	6				24
STHEPANCZ, OZEKA, ZWYNYSSA												
				21								
STEFFANCZ, ZENTH KELEMEN												
						5	5	5	5	4		
STEPANOVWCZ, ZYWYNOSSA												
				29								
TARNOVCZ (THARNOWC, THERMOWCZ, THERMOWCZ)	24	20	24	16	15 ²	14	7					
THARNOWCZ, KOCHYAN						12	12	16	17	17	14	10 145
THOMASEWCZ, CHERNCZ, BYSKUPOWCZ												
				30								
THOPLYCZA (TOPLYCA)	101	132	127	20	20 ³	20 ³	20	14	10	10	10	7 5,5 82
WARASD	173	272	309	606	197	192 ⁴	1,5					
WARASD SUBURBIUM									2	2	2	1
VRBANOWCZ												
				25								
WREBOWCZ												
				38								
ZAWERSYE	4			2								
ZBELOWCZ, (ZBELYO, ZBELW)	5	5			8	5	3,5	3	3	3,5	2	2,5 2,5 1,5 1,5
ZBELEWO, DOLYANCZ	16	12										15
ZBELEVO, GORYCZA												
				7								

1507 g. porta fumus	1517 g. porta fumus	1533 g. fumus	1554/ 55 g. fumus	1566 g. fumus	1567 g. fumus	1570 g. fumus	1576 g. fumus	1582 g. fumus	1583 g. porta	1588 g. porta	1596 g. fumus	1600 g. porta		
ZBELYO, GORYCZA, DOLYANCZ	14													
ZENTH BERTALAM, INSULA														
ZENTH BERTALAM OTHOK	14	21	22	12	6	6	8	9	9	8	9	8	5,5	
ZENTH JACAB	1	1	5					1	2,5	2,5	2,5	2	2,5	
ZENT JACAB, OBERES	16													
ZENTH KELEMEN	3	2	1					3						
ZRACHYNCZ				1 ¹	1 ¹	3	4	4	5	7	7	7	5	4,5
ZREPICHER, INSULA														
ZREPICCHAR					2	5	5	3	4	4	4	1,5	1,5	
ZWHODOL	26	28	22					1,5	1,5	2,5	2,5	2	1,5	
WERBANOWCZ, KOCHYCZE, MARTYANCZ NOWAKY	15													
CHERNOCZ, BYSKWPOWCZ	58													
JAKOPOWCZ	20													
JEMRYHOVCZ	7													
KOZTTANYOVCZ	4													
OTTHOCHECZ, MARTYNYANCZ, WRBANOWCZ, NOWAKOWCZ	108													
SEMOWCZ, ZENTH ERSEBETH	17													
WARASD (castrum)	44													
ZAMLLATHYE	14													
ZAMLLATTHYE, WYSNOWCZ	8													
ZENTH ERSEBETH	51													

ZENTHERSEBETH, LESTHAKOCZ	34
ZENTH KELEMIN, SEMOWCZ	43
ZRACHYN CZ, ZREPYCHAR, SABNIK GWRGYEW CZ	173
616 666 694,5 734 283 271 90,5 92 109 104,5 110,5 110,5 84,5 72 929	

1 combusta
2 inexactum

3 exempta
4 inexacti fumi 20

PREGLJED PROMJENA POREZNIH JEDINICA U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI — PROCESSUS II
1507. g. — 1600. g.

BABYNČZ	2	1	1	1	1,5	2	2	2	2	2	1	10	
BELETHYNČZ	28	23	4	2 ¹	1	1	1	1	1	1	1	14	
BELETHYNČZ, OZTHRYCZE	13												
BELKOLCZ	5												
BERETHYNČZ	7	10	2	8	2 ¹	3 ¹						5	
BERETHYNČZ, THERNOWCZ			2 ¹	2 ¹	4,5	4,5	5	6	6	6	6	4	
BREZT	4												
BYSKWPCZ	35												
BYSKWPCWZ, CHERNECZ, THOMASSOWCZ	20												
BWDISLAWCZ	4	1 ¹	1 ¹	0,5	1	1	0,5						
BWDISLAWCZ, DIMITROWCZ	0,5 0,5												
CHALYNČZ (CSALYNČZ)	2	6	2	4	1	1	1	1	1	1	1	5	
CHARGOWCZ (CHORGOWCZ, CZARGOWCZ)			6	3	3	2,5	3	3	2,5	3	3	18	
CHERESNYE (CHERESNIEWO)	12	12	2										4
CHERESNYO, WYDOWCZ	6												
CHEPERLYNCZ													
CRASSULCZ	1												
DIMYTROUCZ											1	0,5	0,5

DRWSKOWCZ (DRUSKOCZ)	3	5	3	4	2	2	3,5	3,5	3,5	1	12
DRUSKOWCZ, KOSKOWCZ (OSKOWCZ)							3,5	3,5	3,5	4,5	14
GAYNCZ, NEDELYANCZ				2 ¹	2 ¹					4	
HERPENY	1										
JAKUPELCZ	20										
JARNOCZ, BERETHYNCZ							4,5				
JWRKETHYNCZ (GYWRKETHYNCZ)	16	11	13	16	6	6	7	7	7	6	22
KORENNYAK				4			0,5	1	1	0,5	
KORENYAK, BELYCZ				2							
KOSKOWCZ, (KOSKOLCZ, KOSKOWCZ, KWSKOWCZ)	2	4	2	2	2	2				2,5	
KOSSOYCZA	1										
KOTINYAK, BELYCZ											
KRYSOWLYAN				10	4	4	8,5	7	7	6,5	7,5
LESTHAKOWCZ, BERETHYNCZ, THARNOWCZ	18										
LYPYE, KORENYAK										20	
MARCHAN, (MARCHYAN)	4	6	3	4	1	1	1	1	1	2	27
MAROSOLCZ	2										
MAROSOLCZ, KRYSOLYAN	20										
MARYASOVYCZ	23			16	6,5	6,5	6,5	6	6	6	96
MARYASSOWCZ, KRYSOWLYAN										12,5	6,5
NEDELYANCZ, GAYANCZ				5	5	5	5	5	5	5	5

BUDYSLAWCZ, DYMYTROWCZ, WYDOWCZ, DOMKOWCZ, CHRESNYEWO, MAZNOWC, LADYNCZY, BELKOWCZ ZENTH ILLYA	97
OBRES, BELLETTYNCZ, ZENTT ILLIA	32
PALAINA, BERETTYNCZ, THERNOWCZ	2
342 348 688 340 142,5 141,5 203,5 204,5 204,5 278 246 238 231 161,5 104,5 1188	

1 combusta

2 pauper

3 combusti 2 f.

JALSOWNYK													0,5
JALSUUCZ, LADISLAUCZ													0,5 0,5 0,5 0,5 0,5
KARPOWCZ													8
KORDWSSOWCZ													1 1 0,5 1 1 1 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 4
KORDWSSOWCZ, PETROSSOWCZ													6
LADISLAWCZ													4 1 ⁴ 0,5
LADJZLAWCZ, ZLATYNA													2 2
LEPAGLAWA													60 90 86 25 ² 24 24 24 33 27 26 26 25 13 110
LOBOR													92 93 226 154 36 34,5 30 29 29 26 20 20 20 13 166
LYPPOWCZ, (LIPOWCZ)													7 10 3 3 2 2 2 2,5 2,5 2 2 2 0,5 12
MARYGOLTHOWCZ, (MARGYTHOLCZ)													1 1 1 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5
OZTHERCZ, (OSTHERCZ)													86 73 71 104 36 36 40 40 40 39 36,5 34,5 34,5 33 21 43
PETRUSOUWCZ (PETROSSOWCZ)													2 5 2 2 2 1 1 1 1 0,5 0,5 0,5 0,5 1 3
POMPERIOWCZ, (POMPEROWCZ)													1 1 2 1 1 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 0,5 3
PRENNAR													1
PREPWSTHOWCZ													1 1
PREPOSTHOWCZ, LYPOWCZ													2
RARDORCZ													5
RATHKOWCZ, CHRENYCHAN													5
RATKOWCZ, GERENCHAR, (GERMCHJAR)													6 2 2,5 2,5 1,5 1 1 1 0,5

RWDYNWELGE	4	1507 g. 1513 g. porta fumus fumus	1543 g. fumus porta	1554/ 1564 g. fumus 56 g. fumus porta	1568 g. 1570 g. 1576 g. fumus fumus porta	1582 g. 1583 g. 1588 g. porta porta porta	1598 g. 1600 g. fumus domus
SCHERBYNCZ	1						
SCHERBYNNCZ, GERMCHIARY					0,5 1 1 1 1	1 1 1	
SCHERBYNCZ, GERMCHAR, RATKOWCZ	3 3						
SCHERBYNCZ, RATKOWCZ, BATHYNA							1
SEBASTIANOWCZ							0,5
SERDETHYNCZ	1						
TRAKOSTAN, THRAKWSCHYAN	118 105	184 90 90	91 120 120	113 102 103	103 103	62,5 42,5	
TRAKOSTYAN, KAMENYCZA	210						324
ZAWERCZA, (ZAWERSYA)	1 1		0,5 0,5 0,5	1 1 1	1 1 1	1 1 0,5 7	
ZAYEZDA	16 16 20 30 14	14 ^s 12 11 10,5 11	8 8,5 8,5 7,5 5,5	82 62			
ZELNYCZA	20 22 22 36 23	19 ^s 22 20 20 18 15 13	13 12,5 7,5 70				
ZENTHYEWRGH	1						
ZENTHMARTON	3						
ZLATHARYA, (ZLATAR)	28 6 6 6 7 6 6	6 6 6 6 6 6	6 6 6 6 3				
ZLATHYNA	5 1 2 1 1 ¹	1,5 1,5 8,5 0,5 0,5 1	0,5 5 5				
ZLAYNA			1				
ZOTHEZKA	32 13 ^s 13 ^s	10,5 9 9 8 8,5 8,5 8,5 8	77				
ZOTHEZKA, MACHE	10						

ZTHASSINOWCZY		1
BEDNYA		11
CZERYE, NEBOYSZE		24
IWANCZ, BELLA		222
LOWRECHANY, GHERMCHARI		70
RATHKOWCZ, SCHERBYNCZ		13
REPNO		47
ZLATAR, LADISLAWCZ		35

	521	581	820	850	335	326,5	321	335,5	335	337	286	281,5	281,5	233	157	1450
--	-----	-----	-----	-----	-----	-------	-----	-------	-----	-----	-----	-------	-------	-----	-----	------

1 inexactum
2 exempta

3 inexactum 1 f.

4 devastati 2 f.

5 inexacti 3 f.

6 per pestem desertati 4 f.

PREGLED PROMJENA POREZNIH JEDINICA U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJU — PROCESSUS IV
1507. g. — 1600. g.

	1507. g. 1513. g. 1543. g. 1554/ 1556. g. 1567. g. 1570. g. 1576. g. 1588 g. 1596 g. 1600 g. porta fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus porta porta porta porta porta													
BOROWCZ	6													
BORYCHIEWCZ					1	1,5	1	1,5	0,5	8				
BWSSYN	10	10	6	2	2	1,5	1,5	1,5	1,5	17				
CHABWSSOWCZ	5													
CHAZARWARA	1200	900	856	428	400	240	235	235	140	140	140	138	76	212
COZTEL ili KOZTHEL	125	114	100	300	105	96	61	58	58	46	42	42	42	40
CZYGLENYCZA	1								1	0,5				
CRYSANCZ	12								12					
DOBRAWYCZA, ROWNO									1					
ERPENYE ili HERPENYE	4								8					
FERKWLEWCZ, (FERKWLOWCZ)	1	4	1	1	1	1	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	3
GORYCZA ili PREGRADA	4								1	1				
GRABERYE, (GRABARYE)	2								1	1	0,5	0,5		
GREDCYZE, ZABOK									1	1	1	1	0,5	6
GREGOROWCZ, (GREGUROUCZ, GREGORYEWYCZ)	1	2			4	4	4	4	3	1,5	2	2	1	34
GREGWROWCZ, THOPLYCZA, OSKOWCZ, WELTHEKOWC	10													
GREGWROWCZ, TOPLYCZA, OSKOWCZ	7								4 ²					
GREGUROUCZ, ZABOK									2	2	2	2	2	

GWBASEWO	5	3		3,5		1	0,5	0,5	0,5
GWBASSEWO, KRYSANCZ						1	1		
GUBASSEWO, PROZENYK						1	1	1	1
INSULA	1								
JALSOWCZA, LADYSLAWCZ				5,5					0,5
KOMOR	1	10	14	3	3	1,5	1	1	1
KOMOR, MYRKOWCZ				3	3				
KOMOR, VLADYZLOWCZ	16								
KOWACHEWCZ									0,5
KOWACHOWCZ, RADOBOYE		8							
KRAPYNA	187	165	300	188	85	82	80	78	74
KRAPINA, KOZTHEL						70	66	66	42
KRYSANCZ	8	42	11	11	6	6	6	2	5
KRYSANCZ, GREDYCZE, PROZENYK									5,5
KRYSANCZ, PRYLEZYE									5
LEPAGLAWA	77								5,5
MARTIN DOL	3	7	2	2	2	3,5	2,5	2,5	2
MARTHYNZKY, (MARTHYNCY, MARHYN CZ)	2	4	2	2	1		0,5	1	3
MARTYN CZ, GUBASSEWO								3,5	1,5
MYRKOWCZ, (MYRKOCZ)	10	10	20	10			2,5	3	3
MYRKOWCZ, BELECZY									1,5
MYRKOWCZ, BREZOWA					4	2	2	3,5	3
NAGY THABOR, (vidi TABOR)									2,5

THOMASEW CZ																							0,5				
THOPLYCZA	3	4	2																								
WRATHKOW CZ	6																										
WOYN CHE	2																										
WYCHAZELA	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	2	
WYNNO, (VINNO)	2	1	1	1	1	1	1	0,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,5	0,5	5	
VRBOW CZ	66																										
WREBOW CZ, SWSWRANCZ, JEZENYEW	56																										
ZABOK	17	27	22	30	4	4	4	2,5	9	9	2,5	1,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	18	
ZABOK, GWBASEWO	9	7 ³	8	7	7	7	7	6,5																		0,5	
ZABOK, GWBASOWO, MYRKOW CZ	16																										
ZABOK, KOMOR	6	6																								2	2
ZABOK, KOMOR, HUM																											6,5
ZABOK, KOMOR, KRYSA NCZ																											
ZABOK, KRYSA NCZ																											
ZABOK, PRYEZYE, GWBASEWO																											0,5
ZABOK, WYCHAZELA	2																										
ZADROK, (ZADROW CZ, ZWDRO CZ)	2	1	4	3	3	2	2	2	2	2	1,5	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1,5	0,5	13	
ZENTH KERESTH	2																										
ZENTH MARTHON	1																										
ZENTH MYHAL	2																										
ZENTH NEDELE	3	6																									

1507 g. 1513 g. 1517 g. 1543 g. 1552 g. 1554/ 1566 g. 1567 g. 1582 g. 1583 g. 1588 g. 1596 g. 1600 g. porta fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus porta porta porta porta porta porta porta porta porta porta porta porta porta porta porta porta fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus fumus	21	50					
ZWTHEZKA							
ZOTEKA, OREHOWYCA, GRABARYE, BWSSYN			5,5	5,5	6		
BORYCHEWCZ, NARTHYNDOLL						2	
DOBRAWYCZA						1,5	
BORYCHOWCZ, OREHOWYCZA							6
ILLYANCZY							11
KOMOR. HOM. BREZOWA, BRELEJCZY							72
KOMOR, NASENYNA							20
KOWACHEWCZ, MATTOROWZ							14
KRALYOCZ							10
KRALYOCZ, KLANYECZ							372
MYLANY							26
OREHOVICZA, BELLOWAR							17
OREHOWYCZA, BELLOWAR, MARTYNCZY							7
OREHOWYCZA, BOYNYEHK, MARTINDOL							15
SPYCHKOWYNA							72
SPYCHKOWYNA, BELEYCZY							6

POPIS POREZNIH JEDINICA U VARAZDINSKOJ ŽUPANIJI — PROCESSUS I

	1598 g.		1600 g.	
	domus	domus*	domus	domus
BYSKUPOVCZ	31	—	—	—
CHERNECZ	21	—	—	—
CHERNOCZ, BYSKWPOWCZ	—	—	—	58
DOLIANCZ	4	4	4	—
JAKOPOWCZ	—	—	—	20
JEMRIHOWCZ (Jemryhowcz)	7	—	—	7
JNFERIOR KOCHIANI	20	—	—	—
SUPERIOR KOCHIANI	20	—	—	—
KOCHICZE (Kochycze)	10	—	—	10
KOZTANIOWCZ (Koztanyowcz)	4	—	—	4
KWCHAN, THERNOWCZ	—	—	—	145
OTOHECZ (Otohec), MARTINIANCZ (Martiniancz), VRBANOCZ, NOWAKOWCZ	108	—	—	108
SABACZ	26	—	—	26
SEMOWCZ	38	8	8	46
SEMOWCZ, ZENTH ERSEBETH	—	17	17	17
STEPHANCZ (Sthefancz)	24	—	—	24
TERNOWCZ	60	—	—	—
TOMASSOWCZ	6	—	—	—
TOPLICZA (THOPLICA)	86	—	—	82
WARASD castrum	44	—	—	44
civitas WARASDIENSIS	50	—	—	—
ZAMLATTHIA	14	1	1	14

ZAMLATHIA, SEMOWCZ	—	7	—
ZAMLLATTHYE, WYSNOWCZ	—	—	8
ZBELIO	7	—	—
ZBELYO, DOLYANCZ	—	—	15
ZENT ERSEBETH	33	18	51
ZENT ERSEBETH, LEŠTAKOCZ	34	—	34
ZRACHYNCZ, ZREPYCHJAR (Zwybowczy)			
SABNIK (Zent Bartalam)			
KNEGYNCZ superior et inferior ¹ GWRGYEW CZ ²	172	—	173
ZENTH KELEMEN, SEMOWCZ	43		43
	802	55	917
			929

* domus a contributione libertatas
¹ upisano u popisu iz 1598 g.
² upisano u popisu iz 1606 g.

POPIS POREZNIH JEDINICA U VARAŽDINSKOJ ŽUPANJI — PROCESSUS II

	1593 g.		1600 g.		1593 g.		1600 g.	
	domus	domus*	domus	domus*	domus	domus*	domus	domus*
BABYN CZ	10	—	10	10	24	—	—	—
BELECZ ¹	11	—	—	—	11	2	—	—
BELLETHYN CZ	—	—	14	RADHOCH	17	—	—	—
BERETYN CZ	—	—	5	RADOW CZ	2	—	—	—
BREZT (Brezith)	4	1	4	REKA	8	—	—	—
BUDIZLAW CZ, DIMITROW CZ, DOMKOW CZ, CHR ES NYEWO, VIDOW CZ, MAZNOW CZY, LADIN CI, VELKOW CZY, ZENT ILLYA	72	24	97	VINICZA (Wynycza)	118	—	—	729
CHALIN CZ (Chalyncz)	3	2	5	VOCHIA	39	—	—	—
CHR ES NYEWO (Chersnievo)	3	1	4	Inferior VOCHIA	22	—	—	—
CZARGOCZ	34	—	18	Superior VOCHYA	33	—	—	—
DOBRAVA	2	—	—	VOLIN CZ, (Wolyncz)	6	—	—	6
DRUSBYN CZ	44	—	—	VRATNO	57	—	—	—
DRUSKOW CZ (Druskocz)	—	—	12	ZAMLATHIA (Zamlatya)	10	—	—	86
DRUSKOCZ, BERETIN CZ	13	—	—	ZENT ILIA (Zent Illia)	5	—	—	5
DRUSKOCZ, KUSKOCZ	—	14	14	ZTERME CZ	13	—	—	—
GALAN CZY	9	—	—	ZUNETIN CZY	7	—	—	—
GREDA	26	—	—		1177	44	—	—
JURKETIN CZ (Jurkettyncz)	22	—	22		1221	—	—	1188
KAPRONCZA	23	—	—		—	—	—	—
KOZTANIEWYE	14	—	—		—	—	—	—

KURATOWCZ	12	--	--			
LADANYE	5	--	--			
LOWRECHYAN (Lowrechan)	19	--	--	1598 g.	1600 g.	
LYPYE	12	--	--	domus	domus	%
MARCHAN	27	--	27	processus I	917	101,31
MARIASSOWCZ	115	--	96	processus II	1188	97,30
MARTYNCZ	10	--	--	processus III	1471	98,57
MAJORYE	32	--	--	processus IV	2528	1972
NEDELIANCZ	38	--	--	Com. Varas.	6137	5539
NOWA WESZ	41	--	--			90,26
NOWAKY	33	--	--	1 to je selo za razliku od castruma koji je upisan u III kotaru		
OBRES, BELETINCZ (Beliettyncz)						
ZENT ILJA (Zent Illia)	32	--	32			
OPEKA	36	--	--			
PALAINA, BERETTYNCZ, THERNOWCZ	--	--	2			
PETERIANCZ	69	--	--			
PLEMENITA WESZ	11	--	--			
PLITVICZA	4	--	--			
POKLECHIAN	19	--	--			

* domus a contributione libertatas

POPIS POREZNIH JEDINICA U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJI — PROCESSUS III

	1598 g.		1600 g.		1598 g.		1600 g.			
	domus	domus*	domus	domus*	domus	domus*	domus	domus*		
BATINA	8	1 ¹	11	KOBYLYE	2	—	—	SAROWNICZA	12	—
Superior BATINA	5	—	—	KORDUSSOCZ	4	—	4	STRASNOWCZ	10	—
BEDNIA (Bednya)	15	—	11	KOTAR	2	—	—	SUMECHZY	2	—
BEDNICZA	9	—	—	KWYANCZY	4	—	—	TRAKOSTYAN, KAMENYCZA	—	324
BEDENCZY	6	—	—	LEPAGLAWA	40	—	110	TURMISCHYE	5	—
BELECZ (Belec)	11	—	65	LİPOWCZ (Lypowcz)	11	—	12	TWSNA	25	—
BENKOWCZ	8	—	—	castrum LOBOR	35	77	166	TWSNA, CZERYE, NEBOYZE	—	24
BREZOVA GORA	4	—	—	LOWRECHANY	19	—	—	WELESKOWCZY	2	—
BORKOWCZ	19	—	19	LOWRECANY, GHERMCHARY	—	—	70	WEPERNIAK	8	—
BORYE	3	—	—	LUCHYELNICZA	7	—	—	VERBNA	14	—
BUDYN DOL (Budín Doll)	24	—	24	MALECHKOWYCZA	3	—	—	VERHOWCZY	11	—
BWDYN	2	—	—	MARGARECHANY	11	—	—	VILENCZY	5	—
BUDIŠINCZY	7	—	—	MARIGOLTOWCZ	6	—	6	Inferior VISNICZA	12	—
CHERNKOWCZ	8	—	—	MARTYNCZY	1	—	—	Superior VISNICZA	10	—
CZERYE NEBOYSZE	—	—	24	MILLIANI	14	—	—	VITEZINCZY	5	—
CZWETLYN	17	—	—	OCZECHKA	8	—	—	WOGLOWCZI	33	—
DWBRAWA	10	—	—	OCHINOWCZY	5	—	—	WOYNOCZY	6	—
NOVA DUBRAWA	6	—	—	ORESYE	1	—	—	WRANOWCZ	1	—
DOLKOWCZY	25	—	—	OSTERCZ (Osthercz)	39	4	43	WYSSANOWCZ	9	—
DRAGOWANCZ	5	—	—	PERSAWESZ	6	—	—	ZAEZDA	43	19
									62	

ERVENYK	7	—	—	PETRUSOWCZ (Petthrusowcz)	3	—	3	ZAMERSYE	8	—
GACHICZE	13	—	—	PLYES	2	—	—	ZAWERSYE (Zawersie)	11	4 7
GERENCHARI (Gherenchari)	11	—	6	PODGORCZI	5	—	—	ZLATINA (Zlattina)	5	— 5
MALI GORENCZY	9	—	—	PODGORYE	9	—	—	ZELNICZA	85	— 70
WELIKY GORENCZY	6	—	—	POMPEROWCZ	—	3	3	ZEZTRANCZI	24	—
GOTTALOWCZ	9	21	9	PONIKWY	13	—	—	ZLATAR, LADISLAWCZ	35	— 35
HOCHYWR	8	—	—	PREPUSOWCZ	2	—	2	ZILOGONIA, castrum TRAKOSTHIAN	18	—
IWANCZ	49	—	—	PRIBUKOWIE	7	—	—	ZOTESKA (Zottezka)	72	5 77
IWANCZ, BELLA	—	—	222	PRIGORCZI	14	—	—	ZTASNOWECZY	4	— —
JAMNO	11	—	—	PURGA	9	—	—		1313	158
JERIHOWCZI	10	—	—	PYLYENCZ	2	—	—		1471	1450
JURANCZY	13	—	—	RABAZZY	3	—	—			
JWRCZI	16	—	—	RATKOWCZ, SCHERBINCZ	13	—	13			
JWRYCHEWCZY	3	—	—	RAVNO, SELYE	3	—	—			
SUPERIOR KAMENICZA	9	—	—	REPNO	88	—	47			
castrum KAMENICZA	19	—	—	RINKOWCZY	6	—	—			
KLENOWNYK	20	—	—	RUDNICZA	2	—	—			
KLYMEN	16	—	—	SATORNIAK	16	—	—			

* domus a contributione libertatus

POPIS POREZNIH JEDINICA U VARAZDINSKOJ ŽUPANIJI — PROCESSUS IV

	1598 g.	1600 g.	1598 g.	1600 g.	1598 g.	1600 g.		
	domus domus* domus		domus domus* domus		domus domus* domus			
BEDESKOWCZY	16	—	KRAYZKA	10	—	RADOWYCHI, LYWDBREGH, RETKOWC	10	—
BELEYCZY, KOMOR	5	—	KUNNOWCZY	9	—	RAKITOWCZ	15	—
BORYCHYOCZ (Borychowcz)	8	—	Superior LAZETINCZ	11	—	RATKOWCZ	25	—
BORYCHOWCZ OREHOWICZA	—	—	6 LENISCHIA	5	—	RATKOWCZ, KOLAKOWCZ	—	25
BREZTOWECZ	15	—	LIPNICZA	1	—	RAZWOR	6	—
BREZYE	4	—	LOWRENCHYE	8	—	RYWSNO (pars Kozteliensis)	5	—
BWSSYN	17	—	MARTINCHE (Martynche)	18	—	SANCTA CRUX	3	—
CHASARWARA	—	—	MARTINCHE GUBASSO (Gwbassewo)	6	—	SASSINOWCZ	5	—
CHRESNYEWECZ	11	—	MARTINDOL	—	6	SKRALNYK	3	—
S. CHYWK, WOCHYLNICZA	15	—	MILJANA, MYLANY	26	—	SPYCHKOWINA	35	20
ERPENYA	53	—	MYHALYEWCZI	10	—	SPYCHKOWYNA, BELEYCZY	—	6
FERKWLEWCZ	—	—	3 MYRKOCZ	20	—	S. STEFKOWYCH	8	—
DOBROWCHIANI	13	—	MYRKOWCZ, BELEYCZI	6	—	SURMANCZ (Jezenye)	4	—
DOMAHOWO	19	—	NADINA	11	—	KYS TABOR	234	—
DOMOWCZY	26	—	OHOPINO	4	—	NAGH TABOR	270	—

DRWSIŁOWCZY	16	--	--	ORATYHE	5	--	--	TERZTENNO	5	--	--
S. GOLOB	5	--	--	OREHOWECZ (Orehowicza)	16	6	15	TERGOWYSCHYE	10	--	--
GORGOWCZE	61	--	--	OREHOWICZA, BELOWAR	15	--	17	MALO TERGOWYSCHYE	8	--	--
GORJAKOWO	22	--	--	OREHOWICZA, BELOWAR, MARTYNCZY	--	--	7	TOMASSOWCZ	12	--	--
GRACZKA WYESZ	5	--	--	OREHOWICZA, ROFYCHOICZ	6	--	--	Preconatus TOPLICENSIS	44	--	--
GREDYCZE, ZABOK	5	--	6	OREHOWICZA, BORICHIOZ, MARTINDOL	15	--	15	TOPOLOWYCZA	1	--	--
GREGOROWCZ	16	18	34	OREHOWICZA, MARTYNCZY	3	--	--	TOZTOCHYELO	67	--	--
JILANCZY	17	--	11	OSKOWCZ	1	2	3	TREBINECZ	6	--	--
JEZFNOWC	8	--	--	PETELOZLAWCZY	10	--	--	TWHEL	8	--	--
JEZERO	2	--	--	PERKOLICZ	3	--	--	VALENTINO	4	--	--
KEBEL	2	--	--	PETROWCZY	24	--	--	VINNO (WYNO)	5	--	5
KLANIECZ	39	--	--	PETRUSOWCZ	5	--	--	WOCHY POTOK	10	--	--
KŁOKOWCY	8	--	--	S. PETRYCH	8	--	--	WOYNICHY	8	--	--
KOMOR	31	--	2	PLESSIWYCZA	3	--	--	WYCHYA ZELA	2	--	2
KOMOR, HOM, BREZOVA BRELEJCZY	--	--	72	PLYWSCHYAK	20	--	--	WYSOWLYE	12	--	--
KOMOR (Comor), NASSENINA	28	16	20	PLYWSKA	7	--	--	ZABOK	24	--	18
KOSTEL	93	--	--	POSARKOWCZY	11	--	--	ZABOK, KOMOR, HOM, BREZOVA, BELEJNCZY	61	--	--

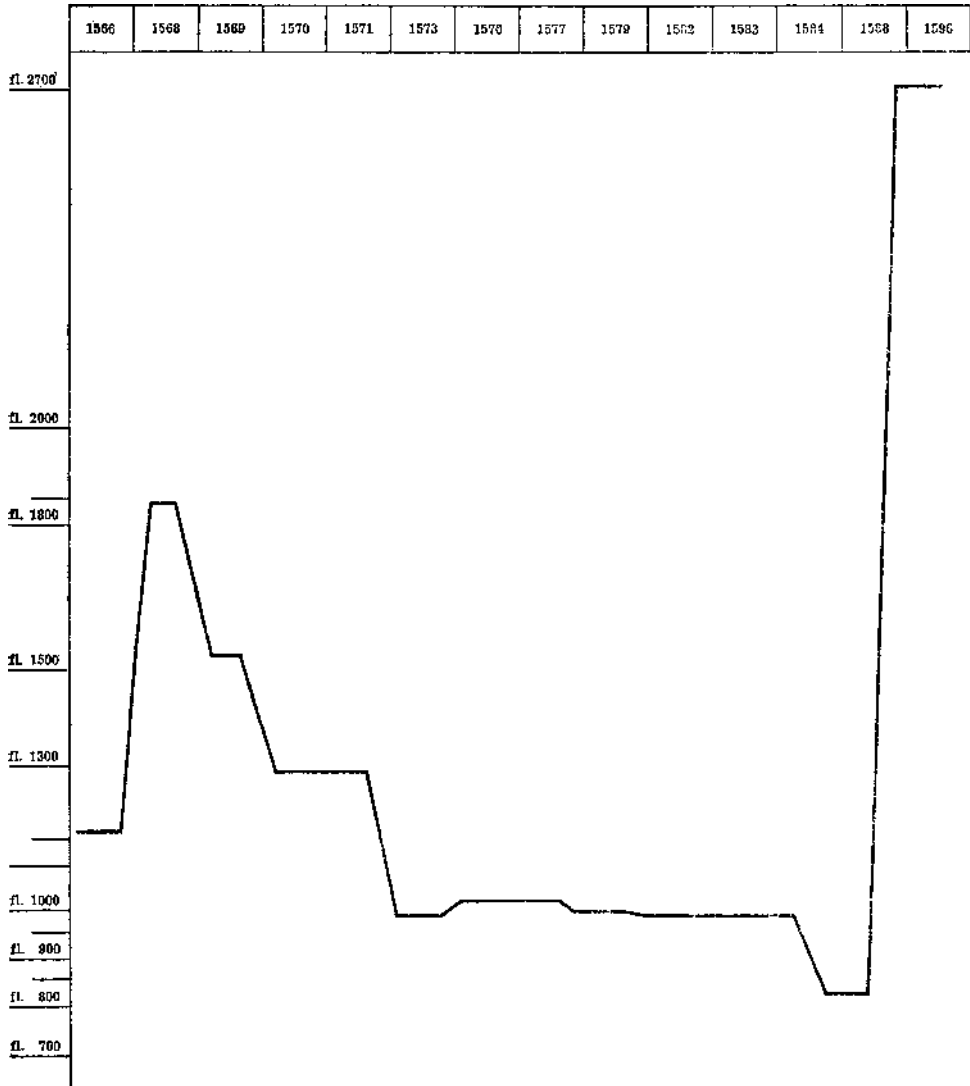
	1598 g. domus domus* domus	1600 g. domus domus* domus	1598 g. domus domus* domus	1600 g. domus domus* domus	1598 g. domus domus* domus					
KOSTEL, KRAPINA	—	140	637	PREGRADA	19	—	ZADROWCZ (Zadroc)	13	—	13
KOWACHYOWCZ (Kowachewcz), MATAROWCZ	14	—	14	PRIGORIAE	88	—	8 ZELNO	8	—	—
S. KRALYOWCZY	92	—	10	PROZENYK	23	—	ZETNYCHKO	2	—	—
KRAPINA	221	6	—	PWHAKOWCZ	12	—	ZMERDECHYA TOPLICZA	5	—	—
KRALYOCZ	—	—	—	PWHAKOWCZ, CZYGLENNYCZA	6	—	ZTARAWESZ	2	—	—
KRALYOCZ, KLANYECZ	—	—	372	RADAKO	12	—	ZWODRAS	31	—	—
								2315	213	
								2528	1972	

PREGLED OBRACUNA KRALJEVSKEG POREZA (DIKE) OD 1553—1573. U VARAŽDINSKOJ ŽUPANIJU

	1553	1555	1566	1568*	1569*	1570*	1571*	1573*
BONA libertinum	fl. 40,25	fl. 41	—	—	fl. 105,62,5	10,65%	—	—
exempta, relaxata	fl. 39,50	fl. 38,20	—	fl. 49,50	2,68%	—	—	fl. 39
combusta	fl. 19	fl. 19	—	—	—	—	—	fl. 39
desertata	—	—	—	14,60% ^a	—	—	—	—
PAUPERES	fl. 0,50	—	—	—	—	—	—	—
INEXACTI FUMI	fl. 11,50	fl. 13,50	—	—	—	—	fl. 198,50	14,91% ^a
JUDICIBUS VILLARUM DEPUTATAE PORTAE	—	—	—	—	fl. 63,12,5	4,14% ^a	—	—
SALLARIUM vicecomiti	fl. 12	fl. 12	fl. 12	fl. 60	fl. 24	fl. 24	fl. 24	fl. 12
vicejudici	—	—	—	—	—	—	—	—
judicum nob.	(4)fl. 12	fl. 12	(4)fl. 16	fl. 32	fl. 32	fl. 32	fl. 32	fl. 16
dicatori et exactori	fl. 100	fl. 50	10,10% ^a	fl. 140	fl. 140	fl. 140	fl. 140	—
dicatori	—	—	—	fl. 140	10,81% ^a	fl. 140	—	—
exactori	—	—	—	—	—	—	—	—
notario sedis	—	—	14,57% ^a	fl. 4	fl. 4	13,10% ^a	fl. 4	15,41% ^a
DIVERSAE NECESSITATES	fl. 12	1,50% ^a	fl. 12	1,64% ^a	fl. 20	1,71% ^a	fl. 48	3,70% ^a
PECUNIAE quietantiae	—	—	fl. 400	fl. 1015	60,50% ^a	—	fl. 807	61,02% ^a
in paratis	fl. 622	67,90% ^a	fl. 640	73,67% ^a	fl. 1600	83,71% ^a	fl. 1600	68,51% ^a
restantiae	—	—	—	fl. 57,50	3,77% ^a	fl. 57,50	4,43% ^a	fl. 32
DIFFERENTIA	fl. 760,75	fl. 733	fl. 1168,50	fl. 1848,50	fl. 1526,25	fl. 1297,50	fl. 1297,50	fl. 903
			92,50	5% ^a				fl. 62
Libertinum Regni, item exactorum per Canezam et alios denotata portae					fl. 185,62,5		fl. 165,62,5	
JUDICIBUS VILLARUM DEPUTATAE PORTAE					fl. 63,12,5		fl. 63,12,5	
INEXACTI					fl. 43,50			fl. 22,12
DE DONATIVO REGIO RESTANT								

* in toto fumus 1163
 * comitatus habet portae 1221 a singula portae den. 125
 * a famis sine portae per denarios 133 a portae 1297,50
 * a singula portae per denarios 133 a portae 1297,50
 * famos 1058 danteses fl. 1058

KRETANJE DIKE ISKAZANE U OBRACUNIMA 1566—1586. U VARAZDINSKOJ ŽUPANIJI

Zusammenfassung

STEUERVORSCHRIFTEN UND DIKAABRECHNUNGEN IM KOMITAT VARAŽDIN IM 16. Jh.

Die aus der Gespanschaft Varaždin erhaltenen Steuerlisten zeugen von einem plötzlichen Absinken der Zahl der Steuereinheiten im 16. Jh.: von 3416 Rauchsteuern oder Portae, die in der Liste aus dem Jahre 1507 aufscheinen, auf nur 596 Fumi im Jahre 1596. Die Steuereinheit, die in den Listen als Rauchsteuer oder Porta erfaßt ist, entspricht in Gänze dem Siedelhof. Die Steuerbemessung pro Einheit bewegte sich zwischen 50 und 110 Denar, wurde jedoch im Jahr 1596 auf 455 Denar heraufgesetzt. Da dieser Betrag aber eine zu große Belastung für die kleine Zahl der Steuerpflichtigen darstellte, wurde im Jahr 1598 eine Steuerreform durchgeführt, die das Haus als neue Steuereinheit bestimmte. Die Höhe der Besteuerung wurde herabgesetzt, demgegenüber jedoch die Zahl der Steuereinheiten wesentlich vergrößert, so daß auf diese Weise die Gesamteinnahmen von der Kriegssteuer (der Dika) doch gesteigert waren. Darüber hinaus war der König bestrebt, alle Privilegien abzuschaffen, vor allem diejenigen der Gespanschaftsoffiziere. Der Landtag sah sich außerstande, diese Entscheidungen zu billigen, und widersetzte sich auch der Art der Listenaufnahme.

In der Steuerliste aus dem Jahre 1598 wurden die Steuerpflichtigen zum ersten Mal namentlich genannt. Die Zahl der erfaßten Häuser auf den Gütern der Adeligen und Magnaten entsprach nämlich der Zahl ihrer Leibeigenen, Inquilinen, Bediensteten (servitores), Bürgern und Einwohnern der Marktflecken. Im ganzen Komitat waren die Kolonen zahlenmäßig am stärksten, sie machten 49,05% bis 61,79% aller Steuerpflichtigen in den Kreisen oder 57,23% aller Steuereinheiten aus. An zweiter Stelle standen die Inquilinen mit 29,35%, ferner die Bediensteten mit 2,36%, das Schlußfeld bildeten die Bürger und Bewohner der Marktflecken mit nur 2,74%. Bei den Gespanschaftsoffizieren scheinen Kolonen, Inquilinen oder Bediensteten nicht auf, sondern nur die Zahl der Häuser, die 7,63% aller in der Steuerliste von 1598 erfaßten Häuser ausmachen. Von der neuen Steuerreform wurden die ärmsten unter der großen Masse der Steuerzahler betroffen. Früher hatten die weniger wohlhabenden Bauern entweder kleinere Steuersummen zu entrichten gehabt oder waren ganz von der Steuer befreit. Nach der Steuerbemessung von 1598 hatte jedes Haus 50 Denar zu zahlen; darüber hinaus erhob der Landesherr von jedem Haus noch weitere 25 Denar.

In der Steuerliste von 1598 wurden die Daten für die Nobiles unius sessionis bekanntgegeben. Die Größe ihrer Besitze bewegte sich von 1 bis 9 Joch landwirtschaftlicher Nutzflächen. Ein Großteil von ihnen, 35 an der Zahl oder 52,24%, besaßen jeweils 5 Joch. Die meisten dieser verarmten Adeligen bearbeiteten ihre Felder selbst.

Parallel zum Prozeß der Verkleinerung von Steuereinheiten im 16. Jh. machte sich auch der Prozeß der Zersplitterung der Güter in der Gespanschaft Varaždin bemerkbar. Das ist durch die vergleichende Analyse der Daten aus den Jahren 1507, 1543, 1570 und 1596 eindeutig festzustellen. Die Gruppe der kleinsten Besitzer (bis 20 Fumi) zählte im Jahr 1507 60 Besitzer oder 75,82% der Gesamtzahl der Besitzer; im Jahr 1543 waren es 76 Besitzer oder 80,85%, 1570 waren in dieser

Gruppe schon 115 Besitzer oder 83,94% und 1596 zählte sie 163 Besitzer oder 95,32%. Zahlenmäßig am stärksten vertreten in dieser ersten Gruppe waren die Besitzer bis zu 3 Fumi. Im Jahre 1507 wurden 31 solcher Besitzer oder 34,07% aller Besitzer gezählt, 1570 — 94 Besitzer oder 72,30% und im Jahre 1596 sogar 142 Besitzer oder 83,4%. Eigentlich ist diese Zahl noch viel größer, zieht man in Betracht, daß in 73 Fällen mehr als ein Besitzer eingetragen ist. Das Bild der Zersplitterung der Güter im Jahre 1596 ist noch viel ausgeprägter, wenn man die Tatsache berücksichtigt, daß in der Gruppe der Besitzer bis zu 3 Herdsteuern sogar 76 nur je eine halbe Herdststeuer hatten, in 48 Fällen war mehr als ein Besitzer eingetragen, 37 Besitzer hatten jeweils eine Rauchsteuer, und in 19 Fällen war ebenfalls mehr als ein Besitzer eingetragen.

Zur Gruppe der reichsten zählten jene Adeligen, die mehr als 100, ja sogar mehr als 300 Fumi besaßen. Von der Gesamtzahl der Besitzer gab es solcher reicher Adeligen im Jahr 1507 — 2,20%; im Jahre 1543 — 9,57%, im Jahre 1570 — 1,45% und in der Steuerliste aus dem Jahr 1590 keinen einzigen mehr in dieser Gruppe.

Der allgemeine Verfall der Güter und die Verkleinerung der Steuereinheiten ist in erster Linie die Folge der Türkenkriege und der Plünderungen. Wegen der häufigen Rückstände in der Soldauszahlung und der schlechten Versorgungslage haben jedoch auch die für die Verteidigung gegen die Türken angeheuerten Soldaten oft ihre Bedürfnisse gedeckt, indem sie den Bauern wegnahmen, was ihnen abging. Außerdem machten sich auf dem Gebiet des Komitats Varaždin starke Migrationstendenzen bemerkbar. Viele Bauern verließen ihre Dörfer und suchten bei den Adeligen in den Nachbarländern nach einer gesicherten Bleibe und besseren Lebensbedingungen. Die Steuereinheiten mußten von Zeit zu Zeit verkleinert werden wegen der Hungersnot und Pestepidemien, aber die Steuereinnahmen verringerten sich, auch deshalb weil viele Adelige Steuerhinterziehungen begingen, indem sie sich entweder auf alte Privilegien beriefen oder ganz einfach die Steuern schuldig blieben, die dann nachträglich schwer einzutreiben waren.

Die Güter wurden zerstückelt, indem sie unter die Geschwister aufgeteilt oder entäußert wurden. Einige Besitztümer blieben Menschenleer dank den Fehden zwischen den Adelfamilien. Die Großbesitze verkleinerten sich aber auch aus dem Grund, weil einzelne Magnaten die Dienstleistungen der Söldner oder des niedrigen Adels durch Bodenschenkungen entgalten.

Über die Realisierung der Steuern in der ersten Hälfte des 16. Jhs. gibt es viele Einzelangaben. Zahlreiche Adelige weigerten sich, die Dika zu entrichten, oder sie hoben sie für den Eigenbedarf ein. Bereits im Jahre 1538 unterrichtete der Banus Keglević den König, daß er nicht in der Lage sei, aus der Dika und dem Dreißigst den Sold für seine Soldaten auszuzahlen. Bis zum Jahre 1565 gibt es dann keine Zahlenangaben außer der Order des Königs, P. Erdödy 775 Portae aus der für das Jahr 1559 bemessenen Dika als Gehalt zu genehmigen, und einer Schuld von 10,50 Florin, die der Dikator nach Abrechnung schuldig geblieben war. Einige Diktoren schuldeten auch größere Summen, was aus den Abrechnungen aus den Jahren 1553, 1554, 1555, 1557, 1559 und 1569 hervorgeht.

Aus den Abrechnungen sind auch die Höhe der nichteingetribenen Schulden zu entnehmen: für das Jahr 1573 — 89 Florin oder 8,34% und für das Jahr 1571 — 193,60 Florin oder 14,90% aller Ausgaben.

Vergleicht man nun die Angaben über die Steuerpflichtigen, die von der Dika befreit sind, und zwar die Angaben für die Jahre 1553—1573 mit jenen aus der Periode von 1576—1588 kann festgestellt werden, daß die Zahl derjenigen, die von der Steuerzahlung befreit waren, wesentlich abgenommen hat.

Bei ihren Sitzungen haben die Stände Beschlüsse, gefaßt, die Schulden von säumigen Steuerzahlern durch Beschlagnahme einzutreiben. Diese Beschlüsse wurden in den Jahren 1586 und 1596 in verschärfter Form wiederholt, als unter Berufung auf die Beschließung des Reichstags in Preßburg festgelegt wurde, daß von den Steuerschuldnern, die die Rückstände innerhalb einer Frist von 8 Tagen nicht begleichen, für jeden Leibeigenen je 6 Florin eingezogen werden sollen, oder daß in Ermangelung von Leibeigenen der Besitz gepfändet werden soll »iuxta dignum valorem« und zwar so lange, bis sie die Besitzer einlösen.

Nachdem die Ausgaben, d.h. die Gehälter der Gespanschaftsbeamten und der Dikatoren sowie deren Unkosten beglichen waren, wurden die Gespanschaftssoldaten bezahlt, und die Summe belief sich auf 73,09 bis 85,33% aller Ausgaben. Nach dem Jahr 1568 sanken die eingetriebenen Steuern bis zum Jahr 1573, danach pendelten sie sich im Lauf von mehreren Jahren auf die Summe von etwa 1.000 Florin ein bis zum Jahre 1596, als dank der großen Steuerbemessung die Summe wesentlich höher war.

Im Laufe des ganzen 16. Jhs. kümmerte sich die ungarische Kammer um die königliche Steuer, die Dika, sowie um die Taxen, die in der Gespanschaft Varaždin und anderen Gespanschaften in Slawonien erhoben wurden. In der Aufteilung des einkassierten Geldes ging die Kammer nach den vom König oder seinen nächsten Anverwandten bekommenen Anweisungen vor, indem sie diese Anweisungen an die Dikatoren, den Banus, den Landtag und die Gespanschaften weiterleiteten. Indem sie die Arbeit der Dikatoren kontrollierte, hielt sie den König oder die von ihm in dieser Funktion ernannten Familienmitglieder auf dem laufenden. Die Kammer war besonders bemüht, die Listen der Steuereinheiten zeitgerecht und möglichst genau aufnehmen zu lassen, weil diese die Grundlage nicht nur für die Entrichtung der Steuern sondern auch für alle anderen Geldabgaben bildeten, und darüber hinaus wurden aufgrund dieser Listen auch die öffentlichen Arbeiten der Bauern, die Abgaben von Getreide sowie die Erhebung von Reitern und Infanteristen bestimmt.

Das Parlament hat ab 1596 die Forderung aufgestellt, daß die Dikatoren das Geld von der königlichen Steuer an die Kapitäne abführen zwecks Auszahlung des Soldes, aber Erzherzog Matthias forderte 1598 vom Banus, daß die Abrechnungen an die Kammer weitergeleitet werden und daß er von der Kammer über die Ausgaben aus der Dika unterrichtet wird. Noch im Jahre 1601 erledigte die Kammer die gleichen Pflichten wie auch früher, und der Dikator S. Berislavić rechnete mit ihr die in ganz Slawonien eingehobene Dika ab.

Im Rahmen der ihnen zustehenden Rechte bestätigten die Stände in den Landtagssitzungen die Steuersummen und alle anderen Abgaben und delegierten ihre eigenen Vertreter, die iudices nobilium, oder Adeligenschöffen neben die Dikatoren, außerdem überprüften sie und bestätigten die Steuerlisten. Sie waren ebenfalls bemüht, durch ihre Offiziere, manchmal auch durch Militärmacht, die

bewiligten Steuern sowie die je nach Besitz festgelegte Dika rechtzeitig einzukassieren, aber auch die Rückstände einzutreiben. Aber die Stände wahrten auch ihre erworbenen Rechte und schützten und verteidigten sie von den Übergriffen sowohl der ungarischen Kammer als auch des Herrschers selbst.

Betrachtet man alle diese Angaben, die das Komitat Varaždin und die übrigen Komitate in Slawonien zu entrichten hatten als Ganzheit, muß hervorgehoben werden, daß die Hauptsteuerlast doch die Bauern zu tragen hatten. Ohne ihren Beitrag dieser Art wäre es ohne Rücksicht auf die bedeutende Militär- und Finanzhilfe der benachbarten österreichischen Länder nicht möglich gewesen, die »reliquiae reliquiarum« des Königreichs Kroatien vor den Türken zu verteidigen.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1
Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.